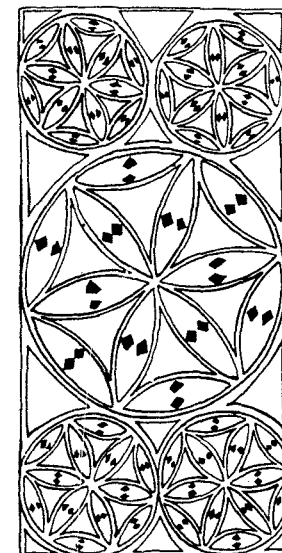

TOTN

100724

Årbok 1985

Tidsskrift for Toten Historielag
Årbok for Toten Museum

Ålesund til avisa «Smaalenenes Socialdemokrat» i midten av mars 1918. I telegrammet sto at det var dannet en 120 mann sterk «borgergarde» i byen. Det var frykten for arbeiderrådet som lå bak, ifølge telegrammet. To dager før dette telegrammet kom i avisene, hadde politimester Arctander sendt et brev til Justis- og Politidepartementet hvor han fortalte at han hadde «istandbragt et civilt reservekorps». Han hadde diskutert det med militære myndigheter, og «Søndmøre Regiment» hadde støttet initiativet. Ved en eventuell innkallelse skulle mennene ta med seg en trekølle og en «taugende», altså en primitiv slagkølle av tykt tau.

I februar og mars 1918 lød ekko fra verdensrevolusjonen i Norge. Arbeidernes alternative organer, arbeiderrådene, så dagens lys her og der. Inflasjon og vareknapphet jaget folk ut på gatene i demonstrasjoner av hittil ukjent størrelsesorden. I mars, på Arbeiderpartiets landsmøte, seiret «den nye retning». Partiet ble nå en mer radikal klassekamporganisasjon med «revolusjonær masseaksjon» som våpen. Den antiparlamentariske tendens så ut til å være styrket.

Vi vet litt om den reaksjonen som kom. Høyrefløyen i det politiske bildet satte umiddelbart igang en folkevæpning. Den dannet private, hemmelige, væpnede organisasjoner. Men sto da ikke arbeiderne klar med våpen i hånd de også? Til det er å si at eksistensen av Røde Garder i Norge enda ikke er påvist. Riktignok var endel arbeidere interessert i salongskyting, men dette var sport, ikke politikk. Oppdagelsespolititets arkiver i Riksarkivet viser noen forsøk på å alliere seg med et par kriminelle individer for å skaffe beviser for «rød» våpensmugling, men uten hell. Quisling, som selv hadde tilbudt arbeiderbevegelsen å organisere røde garder, rettet helt grunnløse anklager om våpensmugling mot venstresiden.

Vi skal her følge en hvit garde ved å kikke på materiale fra Riksarkivets ordnede og uordnede dokumenter. «Hvite garder» er opprinnelig navnet på de troppene som ble trommet sammen for å ta makten fra det nye bolsjevikstyret i Russland. Det hører nesten

til denne siden at mange ofte opp rubler her i landet i påvente av kursstigning etter en «hvit» seier over de røde. Dette ble medvirkende til mang en konkurs og akkord.

Foruroligende stort våpensalg

Den politiske temperaturen lå nær kokepunktet noen år. Allerede i april 1918 ble det sendt rundskriv fra departementet til alle politimestrene med innskjerping av reglene for våpensalg. I april to år etter ble det på ny understreket at alt våpensalg kun skulle skje etter tillatelse fra politiet og med påfølgende godkjennelse fra Generalfeltøymesteren.

Lovlig eller ulovlig. Omsetningen av skytevåpen steg drastisk i begynnelsen av 20-årene. Et blikk på protokollene til Generalfeltøymesteren viser at det var en allmenn økning, også i salget til enkeltpersoner. Også en masse salonggevær. Men det som faller mest i øynene er salget til en organisasjon som kaller seg «Samfundsvernet». Den ble godkjent som et reservepoliti i slutten av 20-årene. Inntil da levde den en hemmelig tilværelse. Helt til den nye Nygaardsvold-regjeringen fra 1936 satte en definitiv stopper for væpnede vern, var «Samfundsvernet» mildt sagt en torn i øyet for arbeiderbevegelsen.

Politimesteren i Kristiansund ropte indirekte et varsko til departementet da han i et brev i oktober 1924 presiserte at en gruppe herrer i byen ville kjøpe seg automatpistoler uten at han hadde gitt sin tillatelse slik loven krevet. Gjennom A/S Våben- og importmagasinet på Hovedøya, som en kaptein i Forsvarsdepartementet bestyrte, var det bestilt 48 pistoler og 9600 patroner til Kristiansund N. I et internt notat i justisdepartementet het det at organisasjonen lå i hendene på enkelte offiserer som «tildels har personlig interesse i foretagendet».

Ingen vet vel hvor mye våpen som ble solgt ulovlig uten politimestergodkjennelse. Anskrikt fra Kristiansund resulterte prompte i rundskriv i begynnelsen av november til alle 61 politimestrene. Her ble det sagt klart ifra: «...bør den omstendighet at attestansøkeren vites å være medlem av et vern dog ikke i og

for sig være til hi. } for at attes } meddeles». Altså: liberal praksis. Når Kristiansundborgere som hadde stillinger som: furér, bankkasserer, bladeier, slakter, provisor, lege, konsul, hotellbud o.s.v. ville ha seg våpen, skulle våpenet strengt tatt bare brukes til selvforsvar ifølge loven.

Både før og etter dette tidspunktet skjedde høyrevæpningen nærmest eksplosivt. Det ser vi av de nevnte våpenprotokollene. Jeg kom tilfeldigvis over et «Register over kjøpere av vaaben» i Riksarkivets mer rotete kroker. Registeret begynte i juli 1922 og varte ut januar 1925. Det framgår at i perioden oktober 1923 til slutten av januar 1925 foregikk det et stort og jevnt salg av automatpistoler til enkeltpersoner. Bestillingene er tatt opp av Samfundsvernet som sådan. Første gang Samfundsvernet dukket opp som våpenbestiller var i begynnelsen av oktober 1923. Dessverre har jeg ikke funnet fortsettelsesprotokollen. Vi har altså en kilde for en 15-månedersperiode. I denne tiden solgtes ca. 2270 pistoler til så å si hele landet. Med referanse til mine intervjuer vil jeg hevde at det er meget sannsynlig at alle disse våpen var Mauser, 7.65 mm. Til Osloavdelingen gikk ca. 890 pistoler. Tallet på solgte politiske våpen må ha vært mye større, da de forskjellige våpenforretningene bestilte tusenvis av pistoler, revolvere, hagler, gasspistoler og rifler til enkeltpersoner som var innført uten referanse til noen organisasjon. Vi skal imidlertid ikke glemme at i nedgangstider går folk kanskje mer på dyrekjøp også, men da neppe med automatpistol.

Vi har altså relativt sikre tall for en liten periode. Bjørn Vidar Gabrielsen, som har skrevet en artikkel i Norsk Militært Tidsskrift om Vernet, anslo samlet medlemstall i Oslo til ca. 3000.

Viser protokollen Samfundsvern-avdelinger andre steder i landet? Antallet solgte pistoler til hvert sted varierte fra et par (Kirkenes) til langt over hundre (Bergen, Trondheim, Toten). Hvor var det? Jo, Fredrikshalds Samfundsvern, Bergens Samfundsvern, Skiens Samfundsvern, Kristiansands Samfundsvern, Gjøviks Sam-

fundsvern, Totens Samfundsvern, Kragerø Samfundsvern, Arendals Samfundsvern, Stavangers Samfundsvern, Kristiansunds Samfundsvern.

Enkelte steder kalte man seg reservepoliti, eller vekselvis Samfundsvernet og Reservepolitiet: Thamshavn res. pol., Trondhjems res. pol., Hamar res. pol., Moss res. pol., Mandal res. pol., Asker res. pol., Kristiania res. pol., Farsund res. pol., Elverum res. pol., Kongsvinger res. pol., Tønsberg res. pol., og Kirkenes res. pol.

Hva slags folk ble det bestilt våpen til? Yrkesbetegnelse finnes på en del. La oss vandre rett nedover på bokstav A og B i registeret: Redaktør, direktør, disponent, stud. jur., agent, bryggerieier, ingeniør, kontorsjef, juveler, skipsmegler, fiskehandler, skredermester, kjøpmann, fullmektig, kontorist, gårdbruker, elektriker, konditor, grosserer, slakter, tollassistent, glassmester, agronom, forretningsfører, ekspeditør, provisor, overrettssakfører, skipsfører, gartner, skogforvalter, lektor, apoteker, cand. jur., kontormann, verksmester, vernepliktig sersjant, doktor, bokholder, kaptein, inspektør, tømmermester, papirhandler, forstmester, stykjunker, stiger, arkitekt, tannlege, gullsmed, fabrikkieier, lærer, bankassistent, meieribestyrer, forfatter. Vi stanser her ved forfatteren. I Johan Bojers navn ble det 24/10 1924 bestilt en pistol av Asker Reservepoliti. Om Bojer selv på noen måte hadde tatt initiativ til dette, og om han ble spurt, og om han noensinne fikk pistolen, se det ligger utenfor denne artikkelens rammer å besvare.

Oppstarten

Vet vi så noe om Samfundsvernets start ifølge skriftlige kilder? I et brev fra november 1928 til departementet skrev formannen i Vernets landsråd, Hj. Riiser-Larsen at det under storstreiken i 1921 ble organisert et privat vakthold om natta i visse vestkantstrøk og i V. Aker. Han viser til faren for plyndring. Han skrev videre at i slutten av 1923 gikk flere grupper sammen under navnet «Samfundsvernet». Blant andre gikk «Sammenslutnin-

gen av 1923» inn i den nye paraplyorganisasjonen som dermed kom til å huse grupper som vi bare har hørt om: «Antibolsjevik club», «Borgersamfundets nødverge» og andre. I Larsens presentasjon av organisasjonen til departementet blir det sagt klart fra at Samfundsvernet ville ha en hovedoppgave i et eventuelt tomrom mellom oppførte og innkallelse av militære forsterkninger. I brevet stod også: «Vernet trer ikke i virksomhet uten etter oppfordring av lovlig myndighet». Det var bare når «samfundets eksistens stod på spill» at vernet skulle tre i aksjon. Larsen hevdet at vernet et par ganger hadde stilt folk til politiets disposisjon. «»Dertil kommer at Vernets bevegning — vesentlig automatiske pistoler — krever stor ferdighet», gjør han departementet oppmerksom på.

I mai 1928 sto Vernet plutselig fram offentlig. I avisartikler, f.eks. i Tidens Tegn 19. mai la den fram mål og midler uten blygsel. Kanskje dette var foranledningen til at departementet nå overlot det hele til påtalemyndighetene. I Storting og presse raste venstresiden.

Oslo politi, riksadvokat og statsadvokat ble rådspurt. Disse mente at Samfundsvernet både var en lojal og loyldig organisasjon og at den dermed slett ikke var ulovlig. Justis- og politidepartementet var ikke enig. Her tolket de politilovens 21 slik at Samfundsvernet var et frivillig ordensvern, noe loven satte forbud mot. Departementets konklusjon ble to mulige løsninger: Enten oppløsning eller å få bragt det inn i lovlige former.

Statsråd Evjenth fra Bodø valgte siste utvei. Sjefen for Samfundsvernets sentralkontor, major Ragnvald Hvoslef ble 1. oktober innkalt til ministeren og spurt om han var villig til å underordne seg politimyndighetene. Dette skulle ordnes på den måten at departementet sendte rundskriv til alle politimestrene og ba dem knytte forbindelse med den lokale avdeling av Samfundsvernet. Sentralkontoret skulle varsle hver politimester om sine enkelte avdelinger rundt i landet. Nå skulle altså Samfundsvernet fungere under politimesterens ledelse. Idéelt sett. Majoren sa ja, men presiserte at Samfundsvernet skul-

le kunne tre til som en slags militærreserve i en krisesituasjon. Dessuten lovet han å endre statuttene for Samfundsvernet slik at organisasjonen fikk et preg av «nødverge».

I slutten av desember foretok så ministeren den manøveren som skulle sette virkelig ondt blod mellom myndigheter og arbeiderbevegelse. Nå fikk alle de 61 politimestrene et rundskriv på bordet hvor det ble vist til politilovens 21 om at «frivillige ordensvern må ikke opprettes uten politimesterens samtykke og må bare virke under hans ledelse». Mestrene ble bedt om å komme til enighet med de lokale avdelingene om hvordan reservestyrkene skulle disponeres. Forutsetningen var naturligvis at Samfundsvernet sentralt informerte mestrene om eventuelle avdelinger i deres distrikt. Departementet ba om å bli holdt ajour med alle tiltak. Etter et purreskriv i januar kom det inn ca. 50 svar. Av disse var 8-10 helt uvillige til samarbeid med Samfundsvernet. Det var i grunnen ikke dette departementet hadde spurt om, men politimestrene i blant annet Sarpsborg, Ålesund og Bodø var helt negative. Store betenkeligheter hadde man i Fredrikstad, Glåmdal, Telemark og Trondhjem. Bare 8 mestere var villige til samarbeid, og bare 4 av disse hadde fått til en avtale lokalt. 32 hadde ikke fått noen henvendelse fra Samfundsvernet sentralt. Endel hadde ikke svart i det hele tatt.

Slett ingen suksess med andre ord. I Arbeiderbladet 21. oktober 1929 måtte Evjenth innrømme i et intervju at regjeringen hadde prøvd å få Samfundsvernet under politiets kontroll, men «det gikk jo ikke». Ellers kunne han bare henvise til politi, statsadvokat eller riksadvokat, hvis noen mente det hadde skjedd noe ulovlig i Samfundsvernet.

Innen arbeiderbevegelsen var det uro over det som hadde skjedd. I årene som fulgte var det stadig spørsmål i Stortinget om saken. I avisene ble det skrevet om øvelsene Samfundsvernet drev. Arbeiderpressen tolket Samfundsvernet som en fascistisk bevegelse, en kupp-reserve.

Mye av falitten for regjeringen skyldtes utvilsomt dårlig oppfølging av saken gjennom kontroll med Hvoslef. I et internt notat

Den av... en del... sk... algt... A... T... stald... Disse... kon... aren... den... omf... s at... tals... med... 1... rnes... men... om... idig... lens... olen... fol... 900... en... kr... bli... rik

Saken blev indgaaende drøftet. Ved avstemning viste det sig at... vendighet. De uorganiserte er imidlertid indbudt til møtet.

"Ny Dag" Gymsk 22/2 1918

Totenbønderne bevæbner sig.

De har kjøpt op ca. 200 revolvere.

Borgerpressen har skrevet saa store jorder bor et par tre husmænd get og saa længe om revolution og... om i særvis har strævet paa stor- ingsocialistisk voldsherrdømme at bondens gaard for daarlig kom og endel av den samme presses læsere saa betaling. Jo trangere og desto bekrynder at tro at nu er der virkelig det blev i husmandshyten, jo større fare paa lærde. Og de av læserne blev de pengehøp bonden fik ind- som har daarligst samvittighet har stående paa sine bankbøger. I hus- saa smaat begyndt at ta sine forholde- mandshyten siter en aliten kvinde med regler. en stor barneflokk og rører den sidste melisaen i kveldsgrøten.

Det er os saaledes medelt, med ab- Paa storbondens stabur er valfyld- solut krav paa paalidelighet, at Toten- te korn- og melbøler, og fleak og kjø bønderna har bevæbnet sig. i masevria. — — —

Cirka 200 revolvere med en pas- Det kan unegtellig bli fristende for sende portion ammunition til hver re- husmanden at avlægge staburet et bæ- volver skal løpet av de sidste 14 dage være sædigt til Totenbønderne. søk — han har jo været med og skra- Hvad den nye garde skal hete- net sammen berligheten. Men ve' ham- vet vi ikke. Det er flere navne som om han kognasser. — — — Oppe fra loft- kan vælges mellem saasom den esur- sluggen vil et par vare sine følge ham- te-, «kakke» eller «mat-garden». — helt fra hytten og til han sætter en- Det sidste passer nok bedst, ti det er vel egentlig «stabursmaten» som skal selvlagde stabursnokken i nøkkelhul- let. Et skudd — og «forbryteren» er «forbrytere». falden paa sine gjerninger. — — —

Vi synes vi ser storbonden ligge Storbonden er dagen efter grunde- paa lur oppe i staburet og kikker ut- lageta helt. At ta livet av en hus- paa lur oppe i staburet og kikker ut- mand er ingen risiko især hvis for- loftsluggen. Med vaakent øie følger- vereren er rik og har indflydelsesrikke- ger han enhver mistenkelig bevægel- slegtinger. Ja, det er en spændes- se. Det er jo ikke godt at vite hvad som kan hende. I utkanten av de de tid vi lever i, det er sikkert.

Forholdene ved Korterud meieri, Raufoss.

Gjøvikavisa Ny Dag, februar 1918, med oppslag om Totenbønder som bevæpner seg. Det var altså allerede så tidlig tegn på borgervæpning her i landet. Dette er langt tidligere enn det en har visst om. Organisert væpning på Toten er det heller ikke funnet spor av før i 1923.

selvsagt arbeidet eller villet Arbeiderne fælde helt av forbands med i alfall sikker

Dag

Morgensny Johannes Kristian og forgiftning faldt der de Haugom blev fængselsstraf. baade før og el faldt; men på let tilstod hun

Sverigt Stockholm statsministeren ke vil bli git t portere vaaben land fra Sverig

Rusland under Ty Berlin: I idag et telegram regjering, hvor sig villig til at firemagtsforbund Brat Litovak og gøiser.

Idag kl. 2

20. februar 1929 refereres til opplysninger fra Hvoslef hvor han sier at det var vanlig å konferere muntlig i alle saker angående Samfundsvernet. Politimestrene skulle få informasjon muntlig ettersom majoren personlig reiste rundt til de politimestrene som hadde Samfundsvern-avdelinger i sitt distrikt, stod det i notatet. Han hadde videre bedt departementet om å ha «litt tålmodighet».

Med denne noe spesielle arbeidstilen som Hvoslef fulgte, ville i beste fall hele registreringen ta lang tid.

Politikontorets arkiver viser imidlertid ikke at det er kommet inn flere rapporter enn de ca. 50 som ble nevnt, og selve brevene fra disse politikontorene er ikke komplette i arkivet. Vi skal imidlertid se på de svarene som finnes, kanskje mest for å gi leseren et inntrykk av utbredelsen av organisasjonen i de lokalsamfunn hvor den var representert. Samtidig skal vi vise hvor lite effektiv hele den departementale registrerings- og legaliseringsprosessen var.

Med Samfundsvernet gjennom Norge

La oss begynne i ministerens hjemby, Bodø. Gunvald Jensen er en kjent og kjær person i denne byen. I et brev i 1935 til regjeringen ved justisminister Trygve Lie skrev Jensen i kraft av møtedirigent, at et arbeidermøte av fagorganiserte og politisk organiserte arbeidere i DNA og NKP ba regjeringen om å oppløse Samfundsvernet og Leidangen. Var det så hemmelig, væpnet politisk gendarmerie i Bodø? Jeg har spurt endel, men ingen har noe konkret de husker. Politimester Theisen skrev 21. febr. 1929 sitt svar til departementet med klar beskjed om at han «ingen henvendelse har fått hverken fra Samfundsvernets sentrallidelse eller nogen lokal ledelse». Han skrev videre: «Jeg kan tilføie at med den erfaring jeg har fra tidligere dage vil jeg aldri som politimester i Småby utkalde Samfundsvernet».

Videre: «Saken er at hver mann i Samfundsvernet blir merket ut og forfulgt i det daglige liv på en sådan måte, at de meget

hurtig vil føle sin økonomiske Existens truet. Selv et nokså talrigt Vern vil i meget få dage svinne hen til intet. Han skrev videre at selv et lite politikorps kunne tåle en sterk påkjenning. Det virker nesten på brevet som at det ikke fantes vernere i Bodø. Mer vet vi ikke i dag. I avisene finnes ikke spor av noen avdeling.

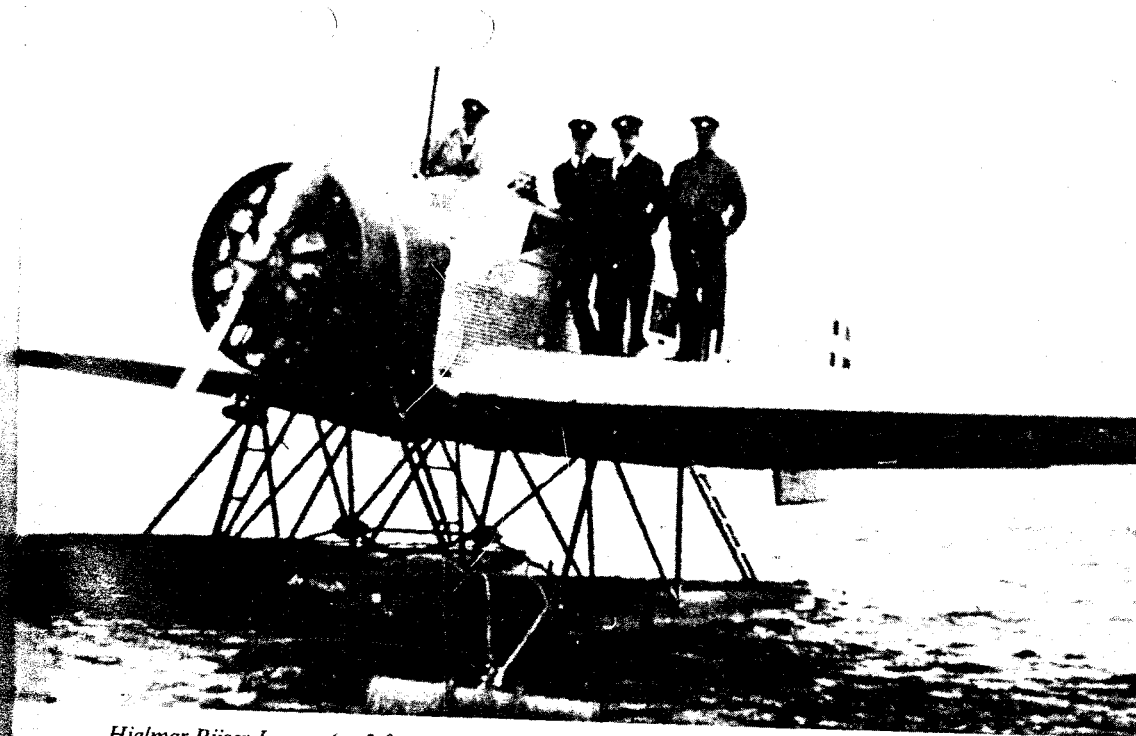
La oss gå lenger nord, til Troms politi. «Værnesstyrken», som det sto i svaret til departementet, var i Tromsø på 51 mann under ledelse av en kaptein i Forsvaret. I Bardu var det 35 mann under en annen kaptein, og i Skjervøy var det 8 mann under ledelse av en kjøpmann. Det var ingen opplysninger om våpen og øvelser. Jeg tok en rask undersøkelse blant folk i byen og fant fram til noen som husket «Borgervernet». En informant husker han ble vekket om natta og innkalt til å møte i Sparebanken. Der overnattet de i konsertsalen natt til en søndag. Det skulle visstnok være kommet noen kommunister med hurtigruta. I banken fikk de uniform og rifler. En annen kar mente dette var i forbindelse med en sjømannsstreik i 20-årene. I Generalfelttøymesterens våpenregister finner vi ikke noen Samfundsvern-avdeling i Tromsø. Det kan tenkes at organiseringen her var mer knyttet til militæret.

Nå går vi videre nordover i landet, til Sør-Varanger politidistrikt. Her skrev politimesteren i sitt svar til departementet at han hadde fått oppgave over medlemmene i Vernet av Samfundsvernets sentrallidelse. Han hadde så plukket ut et antall som han vurderte som egnet for politioppgaver. Ingen navn eller antall er angitt.

I Kirkenes vet vi det var et reservepoliti ut fra Generalfelttøymesterens arkiv.

Fra Vestfinnmark politidistrikt ble det rapportert at to herrer, en konsul og en kontorsjef hadde gitt beskjed om at de ledet en avdeling av Samfundsvernet på 10 mann. Her ville også politimesteren ta ut et nødvendig antall og gi dem politimyndighet. I Vardø og Vadsø hadde man ikke fått noen rapport fra Samfundsvernets sentrallidelse.

Nå kommer vi ikke lenger nord, la oss derfor vende nesene sørøver fra Bodø. I Narvik,

Hjalmar Riiser-Larsen (nr.3 fra venstre) var formann i Samfundsvernets råd i 1928. Han var en av de store pionerene i norsk luftfart. Våren 1935 fikk Det Norske Luftfartsselskap(DNL) konsesjon på ruten Trondhjem-Tromsø. Her ser vi DNL's Junker-maskin i Bodø i juni 1935.

Lofoten og Vesterålen og Senja hadde politimesterne ikke hørt noe fra Samfundsvernet. På Helgeland hadde mesteren heller ikke hørt noe, men han hadde fått beskjed fra Brønnøysund om at en kjøpmann der, som også var offiser, hadde 9 mann. «Jeg kjenner personlig baade lederen og medlemmene som bra og pålitelige folk», skrev han.

Videre langs kysten er det ikke spor i arkivene etter noen avdeling. Langt mindre er det spor av svar fra politimesterne nedover. Altså har vi et ukomplett materiale. Når vi kommer til Tvedestrand dukker det opp svarbrev, men ingen oppgave var mottatt fra Samfundsvernet i den byen,

Fra Moss ble det innrapportert en avdeling i Spydeberg på 60 mann under ledelse av en jurist, senere lensmann. I Fredrikstad var politimesteren negativ til Samfundsvernet, og

han hadde ingen forbindelse med noen lokal avdeling. I følge våpenregisteret var det heller ikke noen avdeling i Fredrikstad. Det kunne ha sammenheng med en nærhet til det militære, slik vi har antydnet for Tromsø.

Så går vi videre til festningsbyen Halden. Politimesteren her sier at han for 3 år siden (1926) hadde inngått en avtale med Samfundsvernet lokalt om at han kunne innkalle 130 mann til «ekstraordinær polititjeneste». Armermerke og politibemyndigelse ble lagt i en forseglet pakke som skulle åpnes i krisetilfeller. Her kan vi legge til at vi vet at Irgens, politimesteren, gikk ut 23/2 1929 i Smaalenenes Social-demokrat og sa at han under ordinære forhold ikke anså Samfundsvernet som skikket til ordensvern.

Vi går inn i landet, til Aker politimesterembete. I Vestre Aker var det 100 mann, i Asker

Arbeiderbladet

Social-Demokraten

284 Hovedorgan for det norske arbeiderparti Oslo, fredag 15. oktober 1929

Los Samfundsvernet i Bygdø Allé

Arbeiderbladet hadde i oktober 1929 et stort oppslag om Samfundsvernet, etter at en av avisens medarbeidere hadde deltatt på en av organisasjonenes møter.

50, på Blommenholm 25, i Lysaker 50, på Nordstrand-Ljan 250 og Stabekk 39. Ledelsen var to majorer, en sivilperson, en kaptein og en premierløytnant. En stilling var ledig. Det ble opplyst at manglende kretser ville bli innmeldt senere.

Bare Gjøvik gjenstår nå blant de rapportene som finnes igjen i Riksarkivet fra politimestrene. Her er det ikke kommet oppgave fra vernet: «Hittil har kun meldt seg en mindre avdeling i en av Valdresbygdene. Politiet har ikke truffet noen foranstaltninger i påvente av ytterligere anmeldelser». Her burde politimesteren visst bedre. På Østre Toten og Kolbu, rett utenfor Gjøvik, var det en større avdeling ifølge våpenregisteret, og dette var innen Gjøvikpolitiets distrikt. Ifølge protokollen ble det i selve Gjøvik by solgt 81 pistoler i navnet til personer i Gjøvik. Av disse var ca. 40 navn som, etter muntlige opplysninger, kunne finnes igjen på Borgerpartiets lister. Ingen venstremann var å finne her blant de 81. Derimot flere frimurere, sentrale idrettsfolk og medlemmer av den lokale herreklubb. Ved min intervjuundersøkelse fant jeg bare en av de 81 i live, men han benektet at han hadde fått pistol.

For Østre Toten og Kolbus vedkommende fant jeg 116 navn. Av disse var 89 oppført

med gårdbruker eller gårdbrukersønn som yrkesbetegnelse. På Toten fant jeg vel ca. 10 gjenlevende. Totenavdelingen må ha vært større enn 116, siden våpenregisteret bare omfatter en 15-månedersperiode. Denne påstanden støttes av et brev fra Generalfelttøymesteren fra 1. juni 1927 hvor det listes opp 20 karer som fikk tilsendt pistol med 200 skudd hver. Blant disse var ingen som figurerte i Generalfelttøymester-registeret. Altså er det et senere våpenkjøp. Av de 20 var 17 gårdbrukere.

Det hører med til historien at også på Toten ble jeg konfrontert med informanter som figurerte på lister over våpenbestillinger, men som nektet å ha fått utlevert våpen og slett ikke engang visste at de var ført opp på slike lister.

Vekst og fall

Det er grunn til å tro at organisasjonen vokste fram til 1930. En rapport i departementet siterer fagorganisasjoner som har anslått organisasjonens avdeling i Oslo til 2000 mann rundt 1930. I februar 1929 hadde Dagbladet hevdet at Oslo-styrken var på 1300 mann fordelt på kompanier på 80 mann. Etter legaliseringen kom svaret raskt fra arbeiderbevegelse-

Hvor Samfundsvernet over sig i gatekamper.

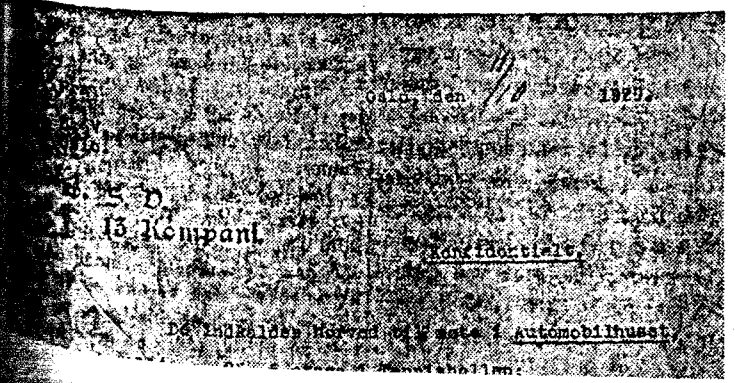
Øvelsesplassen den nye tennishall i Bygdø Allé.

Utdannelse i pistolskytning, sabelfekting og kølleslag og en krigersk tale til slutt mot arbeiderpartiet.

Arbeiderbladet har ved flere anledninger påpekt at det fascistiske samfundsvern stadig driver sine øvelser her i byen. Er det ikke i Postningens gymnastikksal, er det et av husene i Josefinegaten, er det ikke der er det et annet sted, for eksempel i Bygdø Allé nr. 23, hvor Samfundsvernet hadde øvelser igår aftes under ledelse av noen eldre og verdige gentlemen. Vi har flere ganger hatt anledning til å se de innkallelsekort som sendes ut til vernets medlemmer, og hvori møtested angis og

tid berammes. Da vi fikk dette siste, besluttet vi oss til å se litt nærmere på sakene, så våre lesere kunde få en autentisk skildring av øvelsene. I den anledning sendte vi igår aftes en spesiell medarbeider til Bygdø Allé 23, og han slapp inn. Nedenfor gjengir vi hans skildring av besøket — det er som man vil se ganske pikante ting han har å berette. Vår medarbeider skriver: Arbeiderklassens fremmarsj i vårt land har vakt en del røre i den bor-

gerlige leir. Alt settes inn på å hindre arbeiderne i å overta samfundsmakten gjennom et flertall i vårt styreverk. Rett som det er dukker opp institusjoner med velklingende navn, som Fedrelandslaget, Samfundsvernet etc. Dette såkalte Samfundsvernet, denne sammenslutning av haterne, fascistene og demokritene, denne fascistiske venstre-regjering anerkjent som borgerskapets forsvarer — og angreper. Samfundsvernet ledes av militære medlemmene opøves på alle måter i dyktighet i morderhåndverket. — I hadde jeg iallfall en begrunnet mistanke om inntil for et par dager siden. Da mottok jeg en meget mystisk og seende skrivelse, hvori jeg ble informert om å møte op i Tennishallen i Bygdø Allé 23, igår torsdag. Blant de som møtte var en mann som hadde medbragt pistol og kulle medbringes. En sådan skrivelse berettiger jo til å tenke på litt av hvert, og møte op kunde jo være forbundet med en viss risiko. Det er så rart at det. Å opholde sig ubevevnet i rum sammen med en hel del opvokte menn som er vebnet til tenn-

sen. I 1930 opprettet man Arbeidervernet som et motstykke til Samfundsvernet og med nesten likelydende statutter. Om ikke et frivillig vern var blitt forbudt før, ble det forbudt nå. I Høyesteretts dom av 26. mai 1933 ble Arbeidervernet ansett som ordensvern i politilovens forstand. Det var nå klart at Samfundsvernets dager var talte. Mange alternativer ble vurdert, bl.a. å la det gå over til å bli en frivillig militæravdeling. I Generalstabens planer for eventuell mobilisering mot indre uroligheter, hadde Samfundsvernets avdelinger en viktig funksjon som støttetropp. Det er sannsynlig at i enkelte distrikter med sterk militærmakt, f.eks. Troms og Fredrikstad sto Samfundsvernet tilsvarende svakt.

Samfundsvernet led på slutten. I september 1933 kom det brev fra Riksadvokaten hvor han anmodet Samfundsvernet om å oppløse sin organisasjon på de steder hvor politimesteren ikke uttrykkelig hadde gitt sitt samtykke. Ved skriv til kommanderende general 17. okt. 1932 ble Vernet stilt direkte under distriktkommandosjefene i tilfelle mobilisering.

I februar 1933 ble en annen frivillig militærorganisasjon, Leidangen, anerkjent av Stortinget til Arbeiderpartiets store forbitrelse. Den fikk også statsstilskudd. Samtidig ble det stadig avslørt hvordan Samfundsvernet drev sine skyteøvelser og gatekamptrening. Høstprogrammet til vernet i 1935 inkluderte skyting med bombekaster og maskingevær. Det er tydelig at Oslo-avdelingen hadde hatt aktiviteter helt siden 20-tallet som viste til en våpenbruk som langt overskred pistolnivå. Riksarkivets uordnede materiale i Forsvarsmuseet viser at ifølge en våpenutlånsprotokoll skal både Skaar, Thue, Hvoslef og en annen, mindre sentral samfunnsverner ha lånt de hypermoderne Bergmann maskinpistolene som det var 25 stykker av på Akershus. Det er ingen tvil om at de mest avanserte våpen sto til Vernets disposisjon. Men Hvoslef selv innrømmet at det var gått tilbake med Vernet. I et rundskriv som falt i pressens hender høsten 1935, skrev han til lokalavdelingene at «både hvad organisasjon og in-

struksjon angår har det gjort seg gjeldende en merkbar reaksjon i forhold til de nærmest foregående perioder». Ellers oppfordret han alle vernere om å holde «kruttet tørt».

Et tidsskille

Dette forsøket på å puste til glørne skjedde kanskje ikke tilfeldig samtidig med at vi fikk en ny regjering, Nygaardsvold-regjeringen. Nå ble en siste offensiv lansert mot Vernet og alt dets vesen. En ny politilov ble vedtatt av Odelstinget i februar 1936. I loven het det at «frivillige ordensvern må ikke opprettes. Den som oppretter eller er med i et ordensvern, straffes med bøter eller fengsel opptil 6 måneder».

Justisminister Trygve Lie betegnet det som et tidsskille at den nye loven kom. Hvoslef derimot, hevdet at «vi har tusener landet over og førsteklasses folk. Og dette skal ødelegges».

En måned senere ble Leidangen fratatt statsstøtten, og fra 1. juli 1936 ble det forbudt å låne ut materiell til organisasjonen. Juridisk sett ble den ikke oppløst.

Samfundsvernet ble heller aldri avvæpnet. Hele nettverket landet over var der. En perifer med svak regjeringsmakt var over. En tvungen inndraging av våpen ville likevel blitt vanskelig, siden de var kjøpt privat. Tusener av Mauserpistoler ligger den dag i dag rundt i hjemmene og forteller historie.

La oss til slutt sette Samfundsvernet inn i en større sammenheng. Den var et ektefødt barn av revolusjonen. Men den var også tvilling med streikebryterbevegelsen Samfundshjelpen. I årene 1924-1932 figurerte Vernet på Hjelpens budsjett. I 1924 med 33%, i 1927 med 50% og i 1932 med 67% av samlet budsjett. De ti største bidragsyterne til Hjelpen og dermed Vernet var: Rederforbundet, Amerikalinjen, Creditbanken, Akers mek., Hydro, Bergens Privatbank, Christiania Bank og Kreditkasse, Christiania glassmagasin, Fearnley & Eger og Lilleborg. Disse var det altså som holdt i gang den organisasjonen som oberst Fougner hadde ledet siden storstreiken i 1921. Hjelpen sluttet en hem-

melig avtale med Samfundsvernet som gikk ut på at finansieringen skulle ordnes av Hjelpen. Avtalen gikk visst opprinnelig ut på at 1/3 av alle Hjelpens bidragsinntekter automatisk skulle tilfalle Samfundsvernet. I 1932 ble dette endret slik at Samfundsvernet fikk 2/3 og Hjelpen 1/3. Avtalen var strengt hemmelig, og det er noe uklart om alle bidragsgiverne kjente til den. Slik ble Samfundsvernet streikebryterorganisasjonens væpnede seksjon. Bjørn Vidar Gabrielsen skriver om dette i sin hovedoppgave i historie om «Hjelpen».

Det gir en viss uhyggefølelse å lese om Bergmann maskinpistoler og «David» bombekastere. Vårt moderne demokratiske samfunn har ikke vært lettkjøpt. Hvordan ser de mer eller mindre aktive ledere og medlemmer i Samfundsvernet selv på sin historie?

Del II: 12 intervjuer fra Toten, Oslo, Bergen og Halden På bygda — «Det foregikk i all stillhet»

Johan Gaarder var den eneste gjenlevende av 20 menn som i 1927 fikk bestilt automatpistol i sitt navn. Lista med navnene fant jeg på Toten Museum. Jeg oppsøkte Gaarder sommeren 1979. Sagbrukseier og hesteinteressert, født i 1892.

— Det var noe jeg lurte på. Var det noen som var interessert i pistolskjøting?

Han ler og svarer:

— Ja, der kommer du inn på no. Je var itte interessert i pistolskjøting, og itte veit je non her som var det spesielt, men det værste ta ælt var at vi vart teldelt revolverer. — Her kommer en hjertelig latter. — Som sivilforsvaret hadde.

— Je skulle hatt lyst til å høre du forteller om det.

— Ja, je var jo av dei som vart teldelt revolveren, og samme revolveren har jeg beholdt til for to år sea. Da overleverte jeg den åt lensmannen her på Lena, for da ville je itte ha den liggende lenger. Så det er vel itte noe i grunnen

å si noe om, for je hadde den hele tida, selv under krigen. Je leverte den itte inn.

— Var det Mauser?

— Ja, med 200 skarpladde patroner. Den hadde je liggende på lager her i Håjen.

— Hadde du pakket den inn i oljefiller da?

— Vi hadde jo med nødvendige pussesaker så vi kunne holde den i orden, og da jeg leverte den hos lensmannen så ringte en av lensmannsbetjentene og spurte om je itte kunne selge den, for han var interessert. Han ville gjerne kjøpe den.

— Var det flere som fikk utdelt?

— Ja. Det var i grunna oppnevnt privat dette. Det foregikk i all stillhet, så je kjæm itte hau å mange det var, men svogeren min fekk utdelt og en oppå her, han Johannes Lunde og han Kristian Hveem. Og je veit itte om je skulle nevne vedkommende som delte ut dessi?

— Var det Sørli sjøl, lensmannen?

— Nei, det var itte det. Om han var oppnevnt noe spesielt, det veit je itte, men det var en helt privat person, Jan Kihle, som delte ut disse og hadde liste over hvem som hadde fått.

— Det var fire ta øss som je visste. Nei, je kjinte dom jo vel alle, så vi var jo i hopes stadig, så det kunne itte holdes dulgt. Det skulle itte være offentlig noe sted. — Så vi måtte eventuelt øves privat. Je hadde jo hatt øvelse for revolver i militæret, men det var jo noe helt annet.

— Var det samme type?

— Nei, det var noe skrap.

— Fekk du ittno greie på hva de skulle bruke denne til?

— Det var jo til forsvar det, hvis det skulle bli sporlag om. Ingen komment om. Vi kunne bruke den som vi ville. Ja, det var jo det, i påkommende tilfeller, at det sku hende no, atte vi hadde litt i selvforsvar.

Han mener det ikke har noe med politikk å gjøre.

Eventuell brudulje

Det var Gaarder som satte meg på sporet av Jan Kihle, en føderådsmann i 80-årene fra en mellomstor gard. Han sier det er ikke så lett å huske enkelthetene.

— Han derre kapteinen som skaffet oss sake-
ne het kaptein Rex. Skaar var liksom un-
dersjefen. Vi hadde ikke noe annet enn kap-
tein Rex i papirene. Vi var en 180 stykker over
bygda, sier han etter å ha tenkt seg om.

— Det var tre avdelinger og forskjellige
grupper bortover. Det var avdeling i Kapp,
Totenvika, Midtbygda, Kolbu og Vardal.
Det er så lenge sida.

— En så jo akkurat det som trengtes, for de
skulle jo ruinere forsvaret, og det gjorde de
grundig. Nei, vi brukte et offentlig merke, la-
get på bestilling i Oslo gjennom Rex. Vi var
nok de første som møtte opp. Det var egentlig
disse her frimurera som satte i gang denne her
greia her på bygda. Dette her vart ikke offentlig
i det hele tatt noen gang. Det var tillatt så
lenge regjeringa lot oss drive. Det var han Jo-
hannes Hveem som startet det. Han var gard-
bruker og hadde Bilitt bruk som han drev. Jo,
det var sjefen som i det militære. Det var en
sjef, det var han Johannes Hveem, og så var
det rittmester Holm og major Taasen. Så var
det en underoffiser oppi Kolbu, en Johannes
Hoel, men han der borte på Bråstad, han er
jeg ikke kar om å komma hau. Jeg ville ikke
ha fortalt hva de het heller, hvis de ikke hadde
vært borte. Hveem var ikke militær, men
brødrene var offiserer. Holm og Taasen var
de høyeste militære.

— Vi hadde manøver og vi. Det er sikkert.
Stoppet all trafikken i fra Oslo en søndags
formiddag gjennom Skreifjella. Stoppet all
sammen og kontrollerte hver eneste. Det
ikke ofte vi hadde så vidløftige øvelser.
Stoppet all trafikk over Totenåsen og gjel-
nom Skreifjella. Kontrollerte hver eneste bil.
Jo, folk godtok liksom dette. Vi hadde jo pi-
stolskyting meget ofte, ute på Viken skyteba-
ne. Mauser var standardvåpen. Vi hadde
børser og, men det stod ikke i papira. Pistole-
ne var private og. På møtene ble det tatt opp
bestilling. Vi hadde møter flere ganger på

Kjøseth brenn. Vi var i Tete. og, og så rei-
ste vi rundt, nærmere sagt jeg da. Var på mø-
ter i Vardal og Kolbu. Det hørte egentlig ikke
under meg til å begynne med, men så var det
ingen som ville være sjef lenger da, veit du, så
måtte vi slå det sammen. Folk begynte å bli
forsiktige. Det var jo trusler og greier.

— Nei, når en finner på å ta øvelser med pi-
stolskyting, så var det jo litt utenom det vanli-
ge, naturligvis. Det møtte opp folk og så på.
Det gikk sin gang det, om det var aldri så mye
tilskuere. Veldig sikkert våpen, Mauseren.
Mauserfabrikken har liksom ikke vært så of-
fentlig her i landet. Men den var helt pålitelig.
Det var gjennom han kaptein Rex vi fikk
dem. Bestillingen gikk direkte til Rex. Vi had-
de tillatelse til å bestille våpen, og lensmannen
skrev ut attest. Nei, lensmannen var ikke med
offentlig. Han kunne jo ikke delta i no slik
greie, uten i tilfelle.

— Arbeiderbevegelsen visste sikkert hva som
skjedde. Det var jo en del som møtte opp som
tilskuere. Dette var Samfundsvernet. Den fri-
villige militæropplæringa kom nok itte før
seinere. Leidangen var noe særskilt. Det var
nok en bestemt klasse i samfunnet, det, helt
sikkert. Nei, je var nok oppe der og besøkte
dem, men vi blandet oss ikke borti det. Det
var nok litt surr om den greia.

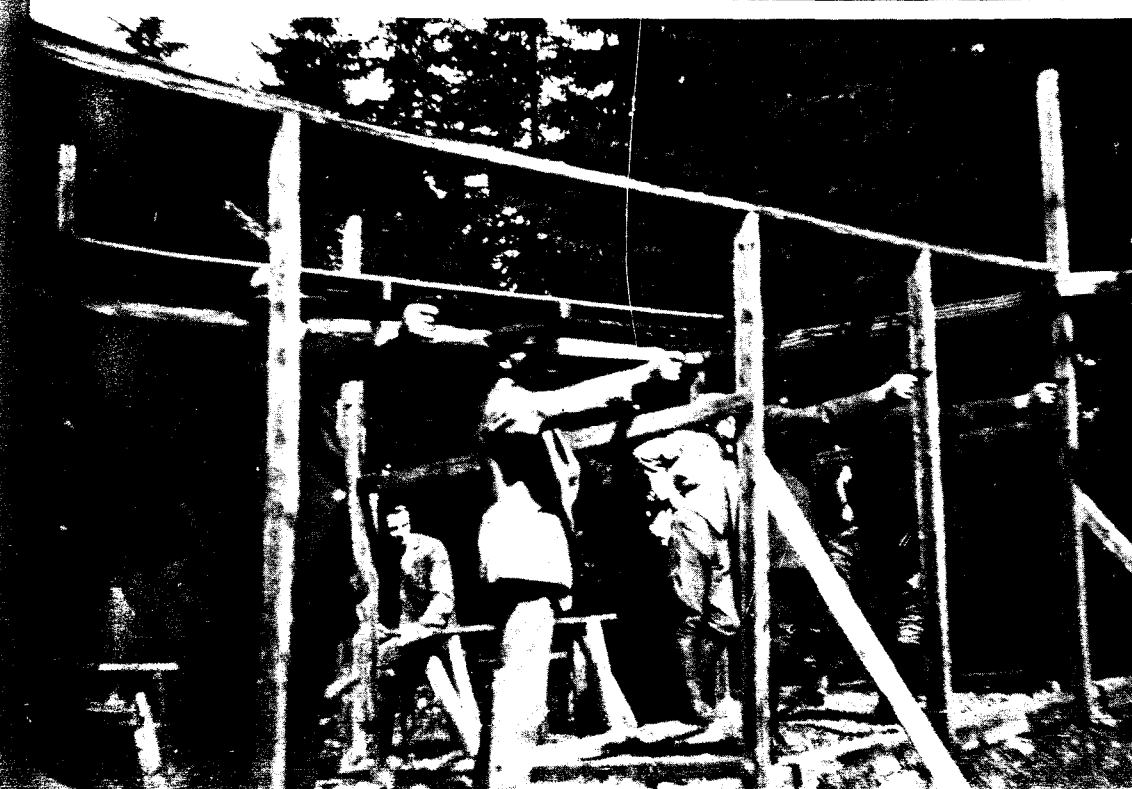
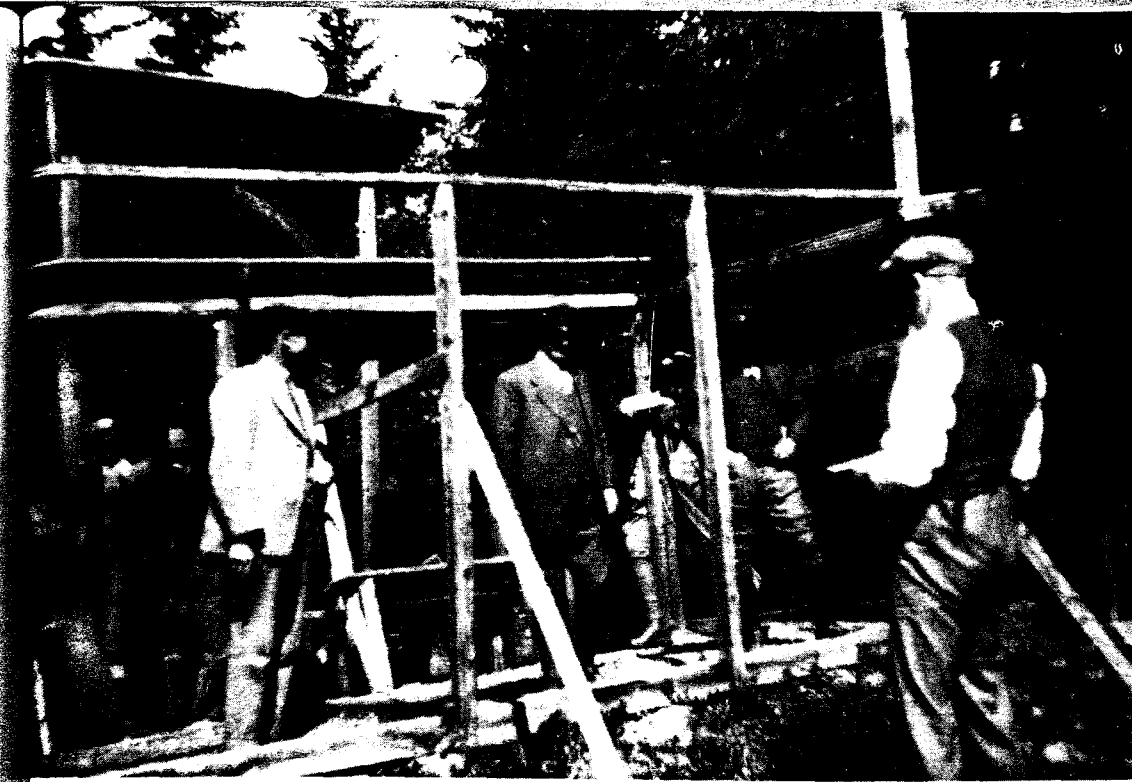
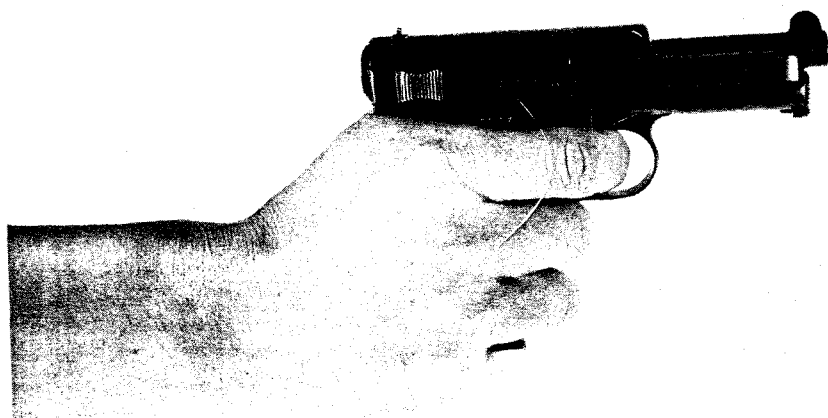
— Han far ble sjef etter han Johannes
Hveem. Da han var på ferie var det innbrudd
hos ham. Men de viktigste papira var innelåst
i et jernskap. Vi var helt nede i grupper på 16
mann. Så slo vi dem sammen til det ble en
tropp. Vi hadde samlinger av og til. Vi var en
15-16 synes jeg å huske. Også i Lena sentrum.
Omtrent alle hadde rifler jo. Dette var even-
tuelt for å holde styr på bygda hvis det skulle
hende noe.

— Jeg var inne der og snakket med han Thue
mange ganger. Jeg husker de liksom sa til en
av sjefene der: «Det er en fra bondelandet.»
Ja, takk, tenkte jeg, er det slik de betrakter

Her er Mauser-pistol model 1914 7.65 mm som var Samfundsvernets hovedvåpen. Den regnes som en meget pålitelig og effektiv lommepistol. Både denne og senere utgaver har vært foretrukket av både politietater og sikkerhetstjenester. Magasinet tok 9 skudd.

Samfundsvernets avdeling på Toten holder her skyteøvelser på Viken Skytterlags bane på Skreia.

oss utpå landet så. Det var på kontoret til Samfundsvernets avdeling i Oslo og Akershus dette. Det var noe angående forskjellig småtteri jeg måtte ordne.

— Vi fikk aldri greie på hvem som var sjefen. Vi fikk nødvendige ordre, at vi skulle ha i stand det og det og drive øvelser. Vi skulle først og fremst passe på for innrykk fra andre kanter, for de regnet med at motstanderne våre flyttet. Det var ikke fra bygda motstanderen ville komme. Vi kunne regne med at de kom ifra syd. Vi hadde fått beskjed om innrykk. Det var derfor vi tok den prøva. Det blei litt spetakkel ei stund. Det var spørsmål etter hvorfor. Vi hadde politimerke også.

— Øverste sjefen her var politisjefen. Og de merkene, de binda, tok vi inn igjen etter øvelsen. Hvis det ble nødvendig, sendte vi folkene ut på disse møtestedene og så satte de dem på seg. Og det var vindjakke og sixpence. Det var bare en virkelig slik øvelse. Den var litt grov den en slik søndags formiddag. Vi hadde to offiserer fra Oslo oppover til en øvelse. Begge het Hveem, Arne og Bjarne. De var brødrene til Johannes. De drev instruksjon, en hel dag. Hele mannskapet møtte opp. Du skjønner, vi var ikke redde for å vise oss fram. Vi hadde våre motstandere, og de drev hardt. Da jeg var inne på kontoret til Thue tok han meg med bort til et sidevindu. «Se ut der,» sa han. «Se etter hva de driver med.» «Det er kommunearbeidere,» sa jeg. «De der gjør noe mer,» sa han. «De kontrollerer hver eneste en som går inn og ut her.»

— Jeg spør Kihle om han kjente til noen væpning på den andre fløyen.

— Nei, jeg har ikke noe greie på det. Ikke noen ting. Men vi var da forberedt på det. Det var for å sikre eventuell brudulje. Og det er noe som er helt sikkert. Hadde ikke krigen kommet i 1940 så hadde vi hatt spetakket, for det var organisert. Så mye kan jeg si at vi hadde greie på. Da skulle det altså bli borgerkrig. Det var liksom ordnet det. Da skulle det gås hardt til verks. Disse bandittene som laget bråk hadde de ikke taket på.

Er det NKP Kihle tenker på her? Han forteller videre at han stod på dårlig fot med

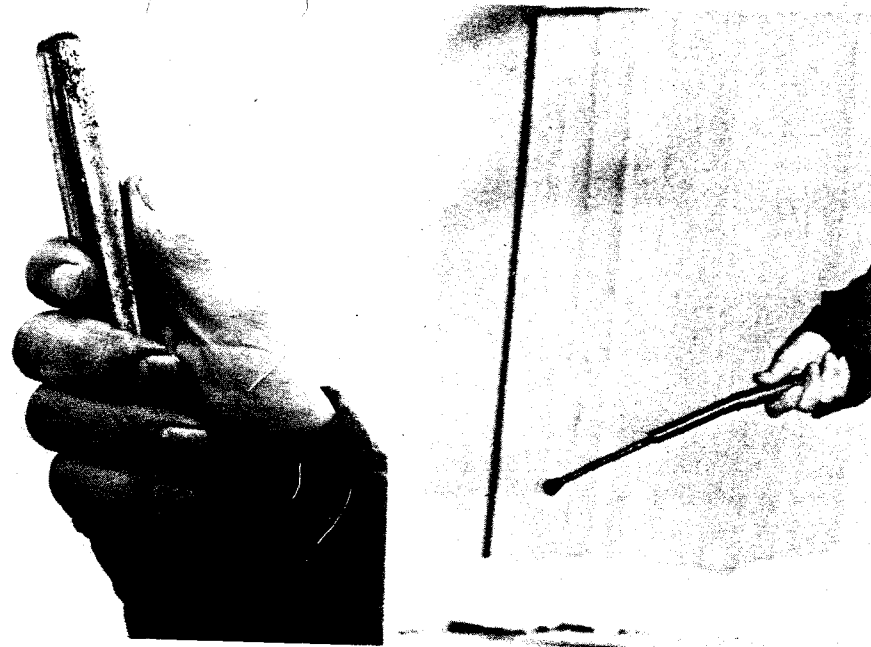
ledelsen i «Byfolkets Krisepøl». David Seierstad, formannen i krisehjelpa, bodde bare 50 m. unna Kihle. Han kjente også til prost Aandstads streikebryterorganisasjon. «Arbeidets frihet». Han hadde vært på et av møtene deres i Oslo. Fedrelandslaget var det ikke noe fart på utover Toten.

Etter dette intervjuet var jeg i Oslo og tok interessante intervjuer. Deretter tok jeg et par intervjuer til med Kihle, avbrutt av enda en Oslotur. Et år senere var jeg igjen hos Kihle. Det hadde dukket opp et fotografi av vernere i aksjon på Toten. Gjennom museets fotoinnsamling hadde det havnet hos meg. Vi sitter og snakker om bildet, og han prøver å identifisere personene på det uskarpe fotografiet. Han kjenner igjen sin far og en av Hveem-brødrene. En fotballsparker er det også der. Han sparket fotball på samme lag som en sentral Arbeiderpartimann, Einar Hermanrud. Det sier også noe at da jeg intervjuet Hermanrud hadde han ikke kjennskap til Samfundsvernet. Han ville vanskelig ha glemt det, hvis han visste at sambygdinger kjøpte våpen i frykt for hans bevegelse i 20-åra. Kihle sier det var helt bevisst at han tok sin serie på tre uskarpe bilder fra pistolskytingen der ute på Skreia.

Noen dager senere er jeg tilbake hos ham med en totschläger. Jeg åpner intervjuet med å ta fram den treleddede slagstokken. Det er en fjær som kan skyves inn i det sylindriske håndtaket. Ytterst på spissen sitter ei lita blykule.

— Ja visst, ja. Å mange har du fått tak i ta dessa? Dette er itte ta våre. Dom var tredelt dei. Du skjønner itte å dette er? Ja, dette var totenschlägeren. Ja, vi hadde et større parti av disse. Det er rart du ikke har kommet over fler. Du har ikke vært på de riktige stedene. Men jeg hadde jo igjen et lager av slike, men denne er jeg ikke sikker på er riktig. Det er ikke av det slaget. Det var omtrent som en skoeseke. Da hadde jeg hatt dem siden noen og tyve. Det er litt artig det. Du kan ha dem i lomma. Disse er jævlige de. — Han forteller en historie om en mann som forsvarte seg meget effektivt mot inntrengere med en slik sak.

Han hadde egen bil da han fikk disse køl-

Totschlägeren var sammen med Mauser-pistolen de viktigste våpen som Samfundsvernet utstyrte sine medlemmer med. Totschlägeren var en teleskopisk fjærende kølle med blyspiss i enden.

lene, en Ford kupé. Han mener at ikke alle våpenbestillingene ble gjort like formelt. Det kunne være at bankene bestilte noe. Det ble visst ydet noe fra Privatbanken en gang. Dette er ting han hevder ikke å ha greie på.

Han kan ikke huske noen spesiell beredskap i forbindelse med Hornsrudregjeringen. Heller ikke er han orientert om Samfundsvernet på Hedmarken eller Gjøvik.

— Borti Gjøvik, det var nok antakelig noen som skulle stå for det borti der, men de hadde ikke gjort noe mer. De var ikke noe aggressive. Men vi var ihvertfall såpass at vi skjønnte det kunne være nødvendig.

På samme tid som jeg intervjuet Kihle, besøkte jeg flere andre østre-totninger, — to var oppført som kjøpere av pistol. Den ene fortalte at Stenersen, en lederskikkelse i Leidangen hadde vært oppover og organisert grupper. Major Taasen var sjef for dette,

ifølge informanten. Her er det mulig at han hadde medlemskap både i Leidangen og Vernet, eller i en av delene. Vi fikk ihvertfall konstatert at Leidangen var aktiv på Toten, slik Kihle også fortalte.

Den andre informanten stod på Generalfelttøymakerens liste over kjøpere av våpen, men han nektet å ha mottatt pistol. Totschläger fikk han imidlertid. Det er mulig at han og flere bare stod på ei liste, og at deres navn og rykte som gode samfunnsborgere ble brukt for å kjøpe inn våpen, pistoler de aldri selv så.

Ellers besøkte jeg sønnen til et medlem i Vernet, som fant fram pistolen på loftet og viste meg den, etter at vi hadde snakket mye om mellomkrigstida med dens akkorder, konkurser, hestehjelpkasse, kausjonering og lånekasse. Han fant fram pistolen, en Mauser 7,65, årsmodell 1914 sannsynligvis. Vernetts viktigste våpen over hele landet, — en lommepistol.

I storbyen Første intervju med Arne D. Dahl: «— det kom en mann opp til meg»

Etter tips fra Bjørn Vidar Gabrielsen er jeg kommet hjem i den staselige vestkantleiligheten til en av de riktignok mindre lederskikkelser i Vernet i Oslo, men ikke dermed uviktig. Generalmajor Arne D. Dahl er den eneste gjenlevende leder i Oslo som kan og vil fortelle:

— De vet ikke så mye? Nei, altså, utgangspunktet må jo egentlig være den første verdenskrigs avslutning, og situasjonen der. For det var den som var grunnlaget for hele fremkaffelsen eller oppbygningen av disse organisasjonene. Det var den tiden som gjorde det nødvendig, og den vending i det politiske spektrum som oppstod ved at Arbeiderpartiet ble kommunistisk. Og dermed så begynte det, og spesielt her i Oslo, opptøyer, og andre steder også, vet De. Det ble jo sendt gardekompanier opp både til Julussa og opp til Hammerfest og forskjellige steder, og alt det der har De naturligvis... Det bør jo kanskje danne så å si opptakten til hva De kommer til å lage, for det er jo det som er hele årsaken til at disse organisasjonene, hvorav alle såvidt jeg vet, var av defensiv art, for å si det sånn. De hadde utelukkende et samfunnsbevarende grunnelement i seg. Den eneste som jeg den gangen hadde mine tvil om, fordi jeg kjente enkelte av personene som satt i toppen, det var den såkalte Leidangen. For de andre, den som jeg selv kom til å komme med i, den var jo absolutt simpelthen en direkte følge av at folk ble rasende over at de ikke kunne være i fred i sin egen by.

— Har De satt opp noen spørsmål? For jeg tror ikke det behøver å ta så lang tid det jeg har å meddele Dem, og det ville kanskje være fornuftig for nettopp å få frem det De er ute etter. At De kommer med det i spørsmålsform, for ellers kan jeg sitte og snakke om helt andre ting som ikke egentlig interesserer Dem.

— Jeg sier hvor hyggelig jeg synes det er å

komme på besøk og ber hørt om personlig biografi.

— Jeg er født i 1894 altså, begynner å bli gammel nå, men da var jeg altså i 1920, var jeg altså 26 år da, og det var en passende alder det. Jeg er født her i Oslo, eller i Kristiania som det het den gangen. Jeg tilhører en embedslekt. Min oldefar var for øvrig dansk, prest. Krigsskoleeksamen i 1915. Under 1. verdenskrig ved legasjonen i London. Var flere ganger ved fronten både i Frankrike og Belgia. Tok en rekke offiserskurser. Så instruktør og inspeksjonsoffiser ved krigsskolen. Kompanisjef i Garden, sjef for Krigsskolen, Forsvarssjef i Vest-Finnmark. Sjef for Alta bataljon under krigen. Rømte til England. Sjef for den første norske bataljon som ble oppsatt utenfor landet. General. Sjef for Tysklandskommandoen.

— Ja, altså, alt det kan jeg altså gi Dem om de som var på toppen i både Samfundshjelpen og Samfundsvernet og det som vi kaller Sammenslutningen av 1923. I virkeligheten er Sammenslutningen av 23 og Samfundsvernet fra begynnelsen to helt forskjellige organisasjoner. Den ene, Samfundsvernet, var simpelthen bygget opp som en støtte og sikkerhet for Samfundshjelpen. Det begynte jo med Samfundshjelpen, det vil si, det begynte egentlig først med opptøyer og med trusel om å stoppe hele samfunnsmaskineriet. Tilførsler av helt nødvendig art for folk, de ble stanset på grunn av streiker. Og så var det, og det er jeg temmelig sikker på, det var oberst Fougner som var den første som dannet, tok initiativ til Samfundshjelpen. Fougner, han var godt kjent på Toten, blant annet. Han var jo utreder, han var formann i disse her utredningskommisjonene, hestekommisjonene og sånt no, og reiste mye både på Hedmarken og på Toten hvor det jo var både utskrivning til artilleriet og til trenene og til litt av hvert sånn, for en trenge jo «hæster» vet De. Så han var godt kjent og var godt likt, var en veldig koseleg kar, fornuftig kar, og alminnelig likandes kar. Han var egentlig fra bondeslekt, vet De, Fougner er jo oppe fra Gudbrandsdalen. Og derfor så fikk han meget fort i sving det som vi kunne kalle Samfundshjelpen. Og han

Generalmajor Arne D. Dahl spilte en viktig rolle i oppbyggingen av Samfundsvernet i Oslo.

hadde myndighetenes fulle billigelse. Det virket, og når det så kom til stykket med streiker og sånt no, så drev man streikebryteri på den simple måten at man lavet et gjerde nede på kaiene eller andre steder og innenfor gjerdet satte man endel — til syvende og sist militæret, for eksempel Garden og innenfor der arbeidet de som hadde lyst. Meget ofte unge studenter, for å tjene penger, naturligvis. Og jeg husker min egen bror var med der. Men han var 6 år yngre enn meg.

— Tidlig på høsten 1923 kom det en mann opp til meg, da bodde jeg her nede i Odinsgate 27, var forholdsvis nygift og hadde kone og ett barn. Denne mannen, han sa at nu var visse kretser innen Oslo vestkant blitt så forbanna over disse pøbelopptøyene som både hadde vært og som truet med å bli, at de ville danne et vern for å sikre mot plyndringer og eventuelt overskridelser av alminnelig lov og orden her på vestkanten i Oslo. Det var det opprinnelige mandat, og han spurte om jeg

var villig til å organisere og lede denne sammenslutningen på rent militær basis. Hvorfor jeg fikk denne henvendelsen, det var formodentlig fordi at jeg under første verdenskrig hadde vært i England og der gjennomgått en rekke kurser, blant annet i gatekamp og bruk av småvåben og all slags ting som kom særlig fram der under disse stillingskampene og kamper om byer i Flandern og så videre. Så det var jeg ekspert i... Nok av det. Da jeg erklærte meg villig til dette, så var der innskrevet i en ganske alminnelig liten bok noe sånt som ca. hundre mennesker, og jeg kjente igrunnen omtrent alle sammen. Det var folk som bodde på vestkanten her i Oslo som tilhørte det jeg kanskje vil kalle overklasse. Som hadde forholdsvis god råd, og blant annet endel nokså samtidige av meg som var skipsredere eller unge mennesker som kom til å tre inn i betydelige industrielle stillinger. Jeg sa ja. Og det viste seg at dette vakte alminnelig begeistring. Vi tok da som forutsetning at alt skulle holdes hemmelig. Noe mandat fra noen annen kant hadde vi aldeles ikke... Så etterhvert som antall medlemmer steg så kom spørsmålet opp: Hvorledes skulle dette organiseres? Og der fant jeg på, jeg tror det var en meget fornuftig løsning, at et bestemt antall folk som bodde innenfor bestemte kvartaler, så å si ved siden av hverandre, de utgjorde et kompani. Og innenfor denne kretsen av et antall forholdsvis få kvartaler, bodde også befalet.

— Befalet søkte vi mest gjennom tidligere vernepliktige offiserer som hadde gått ett år på krigsskolen, eller befalsskoleutdannede folk, altså som hadde en underoffiserskole, eller vi begynte simpelthen å utdanne dertil skikkede unge menn.

— Dette var altså organisasjonen. Det vokste uhyre fort dette her. Folk var veldig lojale og uhyre interesserte. Naturligvis et meget tidlig spørsmål kom: Hvorledes skulle dette vernet så bevæbnes? Og vi kom da frem til at da vi ikke hadde penger, ingen fonds, så måtte hvert medlem selv skaffe seg og bekoste sitt våben. Og det ble også gjort til å begynne med, men det ble altfor tungvint og vanskelig å skaffe våben for den enkelte person, så vi

kom til at vi all... oss med et benimportør som da påtok seg å skaffe det antall Mauserpistoler, kanskje det var Luger, 7.65 mm pistol, med et visst antall skudd pr. mann, og det skulle koste så og så meget pr. våben. Men for å få innførselstillatelse så måtte vi altså ha en slags offisiell myndighet til å gjøre dette, og det fikk vi gjennom Generalfelttøyimesteren. Så det hele var aldeles lovlig. Våbenet kom inn, ble lagret nede på Akershus festning etterhvert som vi fikk råd til det, så hentet vi det antall pistoler som lå der og ventet på oss. Og det gjorde jeg selv. Jeg hadde bil den gangen. Jeg gjorde det selv, så ingen visste hva jeg hentet og i det hele tatt hvor mye. Så bragte jeg det opp til min egen leilighet. Jeg merket aldri at noen så noe til dette her.

— Så hadde jeg avtalt med de forskjellige som skulle ha våben at de skulle hente dem samme dag. Så jeg hadde aldri noe som helst våbenlager hjemme hos meg. Det neste våben vi skaffet oss det var Totschlägere. Det neste som jo ble aktuelt var å få et slags kjenningstegn sånn at vi ikke fløy på hverandre. Og vi fant da ganske enkelt ut at vi skulle ha en alminnelig vindjakke med et armbind. Det ble uniformen. Og så alminnelig skyggulue.

— Da dette var kommet et stykke på vei, kom da det neste for mitt vedkommende: Hvorledes skal nå denne styrken anvendes? Det mest nærliggende var jo da å bruke den sånn som mandatgiverne opprinnelig hadde tenkt, at vi skulle simpelthen avsperre vestkanten. Og det kunne vi gjøre, for da hadde vi en styrke på 3000 mann så vi kunne faktisk sperre av hele vestkanten. Sperresonen gikk over Vestbanestasjonen, Victoria Terrasse, Slotet, Parkveien, Ullevål haveby, det høydedraget der altså, det var ikke tale om at noen som helst kunne trenge innenfor der. Ikke alene hadde vi nok til å sperre av alle gatene, men vi hadde også en reserve i bakhånd som skulle kunne stå til politiets disposisjon.

— Etterhvert viste det seg ønskelig at vi kom i kontakt med politiet og i virkeligheten var et reservepoliti. Det hadde jeg også god greie på, fordi under krigen i England var det så mye bruk for politiet, så det ble dannet i London og andre store byer i England et reserve-

politi som fikk politimyndighet og så viss utdanning.

— Men så var det neste spørsmål. Vi visste jo hvem som holdt på med både samfunnsnedbrytende og samfunnsødeleggende tendenser. Og disse folkene er de samme som senere til dels ble fremtredende politikere på Arbeiderpartiets side. Og de var dengangen kommunister... Og det så ikke bra ut. Streiker var følgen. Og opptøyer her i Oslo, til og med blodige opptøyer... Trikkene stoppet, og det så etterhvert ut som om dette fant ganske sterk gehør hos den alminnelige mann. Jeg har selv sett at et sånt demonstrasjonstog gikk oppover Drammensveien. Det gikk midt i gata, ville ikke gå av veien for trikken. Og trikken stoppet. De ble stående, massevis av trikker nedover. Og trikkekonduktøren vinket glad og fornøyd til disse her kompisene som ledet toget og var «eins Bier» altså. Situasjonen var etter vår mening nokså farlig.

— Derfor var det altså ikke alene nødvendig å skaffe en front gjennom hvilken motparten eventuelt ikke kunne trenge. Dessuten ville det være en god idé om vi i fødselen kunne stoppe det hele ved simpelthen å arrestere lederne. Dertil var utsett blant annet noen av de folkene som tilhørte de 5 kompaniene på Østkanten. De bodde altså sånn til at de visste hvor disse fyrene var, og til og med fortalte forleden en av mine adjutanter, senere sanitetsgeneral Sten Florelius meg i telefonen at han og en til, de to var med på blant annet å skygge disse karene. Vi visste til enhver tid hvor de var hen. Altså naturligvis ikke alle dager, men på dager hvor det kunne tenkes å være litt kritisk... Ja, først var det vel Ole Lian. Det var han ikke så sikker på. Men så var det jo Torp og Tranmæl og Gerhardsen. Og de ble jo senere koryfeer alle sammen. De var jo militærnektene da, og reiste rundt på eksersersplassene og holdt antimilitaristiske foredrag. Det var jo nye opptøyer også innen det militære den gangen, men det er en annen historie. Nå får jeg fortsette med Oslo.

— Vi hadde et apparat på ca. 3000 mann organisert i kompanier og meget raske å mobilisere. Og for å få denne mobiliseringen i orden og for å få samarbeidet med politiet virkelig

intimt i sving, fikk jeg gjennom en formann i Oslo Telefonanlegg lagt inn en ekstra telefon som gikk opp i en svær pipe der hvor jeg bodde. Og så gikk den tvers over Harbitzgate og opp til politimester Grundt. Så han hadde et felttelefonapparat på sitt nattbord og jeg et på mitt, vanlig felttelefon. Fra mitt soveværelse hadde jeg en felttelefon tvers over til daværende sekondløytnant, eller student da, Sten Florelius, som var min adjutant. Like oppi gaten her bodde så den andre som også var min nærmeste hjelper. Hvis det skulle være noe, kunne Grundt ringe, og ikke noen kunne avbryte vår samtale, for ledningen gikk høyt over planene, det var ikke mulig å kutte den. Det som de naturligvis kunne ha gjort, det var å uskadeliggjøre meg. Det skulle mye til, for de skulle først opp en oppgang, og jeg hadde alltid pistol liggende i nattbordet. Til min kone sa jeg at du skal gjøre følgende: «Hvis det er nødvendig tar du med deg ungen og så går du ned baktrappen, over gårdsplassen og klyver opp gjennom en liten stige jeg skal skaffe deg over til Løvenskioldsgate. Og der skal du simpelthen gå inn til Andreas Thues kone. Så det var helt planlagt. Jeg tror ikke det var mulig å ødelegge den mobiliseringsmuligheten.

— Så hadde jeg da disse mine to adjutanter, de løp avgårde til fots eller hadde telefon til andre som gikk med budstikken så og si.

— Så ble det organisert øvelser. Det ble satt i gang øvelse først og fremst med å lære å bruke denne pistolen. Og det var først og fremst slik at de simpelthen leiet en del gymnastikksaler i Oslo og trente dem opp. Tok et kompani omgangen og lærte dem ladningsgrep og ta fra hverandre og sette sammen våbenet. Så var det skytingen da. Den foregikk delvis i Nordmarka og delvis foregikk den ute på Bjerkøya. Vi leiet simpelthen en liten dampbåt, og så dro vi ut lørdag eller søndag og øvet der. Og så meldte vi endel inn i pistolklubber.

— Jaa, jeg vet ikke om det akkurat var så nøye med været. Jeg tror ikke det. De var så ivrige. De følte dette som virkelig en misjon. Mange av dem var jo gift og hadde sett hva som foregikk nede i byen. Jeg tror aldri at det kom så langt. Ikke på det tidspunktet. Men

jeg tror nok at i 1921, da disse virkelig alvorlige opptøyene fant sted, da tror jeg nok at det kunne blitt.

Her har jeg spurt informanten om Oslo var på randen av et klassisk byopprør.

— Men da var det ikke noe som var organisert. Det var jo nettopp disse opptøyene som gjorde at folk fant det nødvendig å organisere seg. Så var det naturligvis det at vi begynte med våre øvelser både hist og pist. Jeg tror Arbeiderpartiets avis den gangen het Socialdemokraten. Og der kom det artikler både nå og da. Da var det at vi ble kalt hvite garder. De kan kalle det hva de vil for meg, men det var iallfall ikke meningen å lage noe slags fascisme eller nazisme eller noe sånt. Det var altså helt fjernt, og den gang var forresten lenge før Hitler hadde begynt. Så vi kjente ikke noe til en sånn tendens. Derimot kom det litt senere. I Leidangen syns jeg at det ved enkelte anledninger var tendenser hos enkelte arrogante offiserer jeg ikke likte... Ja, og mange av de lederne, de agiterte på en sånn måte at det nærmet seg sterkt det jeg vil kalle den senere NS-holdning.

— Ja, dette var altså i store trekk oppbyggingen, utrustningen, øvelsene. Så kom jeg til det at dette ble oppdaget. Da sto det naturligvis nokså sensasjonelle artikler. Det vil De finne i Socialdemokraten for de årene der. Blant annet husker jeg en gang. De hadde også funnet ut at jeg hadde hentet noen våpen, og det var i grunnen merkelig, fordi det var akkurat som tidligere. Jeg hadde min egen bil. Men da var det en eller annen som hadde lekket nede på festningen.

— For å vise hemmeligholdelsen av dette her kan jeg fortelle en ganske pussig historie. Jeg ble anmeldt til politiet av en eller annen på motpartens side for å smugle våpen. Jeg hadde ikke lyst til at det skulle bli noen rettssak, for da var jeg nødt til å fortelle noe. Jeg ville ikke at noe skulle komme ut i det hele tatt. I denne gården bodde over meg lagmann Salomonsen. Han hadde to sønner. Begge to var medlemmer. Lagmannen var forferdelig hyggelig, men en ordentlig teoretisk tørrpinne. Han hadde ikke anelse om hva som foregikk. At guttene hans var med i noe sånt, had-

de han ikke den rjernereste idé om. Og lagmannen tenkte seg om. På en eller annen måte så ble det ingen rettssak. Hvorledes det foregikk, vet jeg ikke.

Dahl vil ikke fortelle hvem som oppsøkte ham den kvelden for å be ham lede organisasjonen.

— Vi hadde ikke noe kontor. Alt foregikk hjemme hos meg. Vi hadde ingen kontakt med regjeringen. Jeg tror det må ha vært i 1928 at det under Venstres regjering, Mo-winckel, kom en slags proposisjon som ga politimestrene anledning til å skaffe seg en slags reservestøtte. Da var jeg sluttet her i Oslo. Hvem som overtok etter meg, er jeg ikke riktig sikker på, men jeg tror det var kaptein David Thue.

— Jeg spør om han kjente de lokale avdelingene.

— Nei, dertil vil jeg si nei, og det var med hensikt, for det hele ble ikke snakket om. Det skulle ikke komme på bygda dette her. Vi gjorde alt her i allefall i Oslo, for å skjule alt mulig. Og det kan jeg jo komme tilbake til når jeg snakker om Oslo-avdelingen i sin alminnelighet. Men jeg kjente jo Ragnvald Hvoslef personlig og var av og til innkalt til et slags hovedstyremøte, om De vil kalle det det. Så visste jeg at den og den skulle reise dit og dit. Hvoslef og jeg vi snakket jo helt åpent sammen og likeså oberstløytnant Sverre. Så det var ikke mellom oss noen særlig hemmeligheter, men Hvoslef åpenbarte aldri og jeg spurte aldri om hvilke avdelinger av Samfundsvernet han opprettet og hvor han hadde reist... Det var ikke min business.

— Ingen kom inn i Samfundsvernet uten å være anbefalt av to tidligere medlemmer. Jeg tror nok at iallfall her i Oslo var det noe som den gangen kanskje kunne kalles en overklassebevegelse. Men med meget store unntagelser. Det kan jeg også komme tilbake til når vi snakker om Oslo, men nå kan jeg bare foreløpig si at vi hadde for eksempel 5 kompanier på østsiden av Akerselva. Og jeg var selv borte og opprettet disse kompaniene ved foredrag på Hersleb skole og andre steder. Vi hadde ikke noen annen sikkerhet enn vaktene og den tillit vi stillet til våre medlemmer, men

Samfundsvernets kup-organisasjon.

De norske stålhjelmer i full krigsmaling.

Er de hvite garder understøttet av militærmyndighetene?

RIKSADVOKATEN
UNDERSØKER SAKEN

Riksadvokat Sund.

Det dokument som «Arbeiderbladets» forleden dag bragte et utdrag av har vakt stor opsikt. Dokumentet gav klar beskjed om samfundsvernets karakter, dets organisasjon og bevøining. At Oslo politi har nektet å anerkjenne vernet som reservepoliti er av underordnet betydning, for det er natur-

Samfundsvernet sto selv fram offentlig i 1928 i avisartikler, f.eks. i Tidens Tegn. Sammen med oppslag i arbeiderpressen om organisasjonenes virksomhet, førte denne synliggjørelsen til en intens debatt som også gikk inn i regjering og Storting.

at det var noen på den andre siden, det er jeg sikker på...

— Syns De dette er morsomt?... Dette er en epoke. Og den er en mellomting mellom det som var og det som er. Og meget interessant. Og det bør komme ned på papiret. Skaar var jo våbenteknisk ekspert, men han gjorde ikke noe taktisk. Hele planleggingen og organisasjonen var min jobb. Og så kommer det tidspunktet at Samfundshjelpen trenger mer folk. Og så kommer de til oss og spør om vi vil slå oss sammen med dem. Det var vi i grunnen slett ikke noe interessert i. Vi hadde allerede da organisert oss og visste hva vi hadde. Men vi visste slett ikke hva vi ville komme inn på, og spesielt var vi ikke sikre på disse herre troppene på den andre siden. Men nok av det. Det ble nå til at det ble en sammenslutning, og den ble altså kalt Samfundsvernet og skulle støtte Samfundshjelpen i dens samfundsbevarende arbeid.

— De nye folkene... Den som kom inn som den første sjef for Samfundsvernet og Sammenslutningen av 1923 i samme bås, det tror jeg var daværende oberstløytnant Sverre. Av de som satt der i styret i lands sammenslutningen som den etterhvert ble, var Sverre, professor Johan Holst, major Ragnvald Hvoslef, major Rieck og David Thue, daværende kaptein. Jeg satt ikke i noe styre. Vi i Sammenslutningen hadde greid oss mer eller mindre på egenhånd. For vi trengte jo ikke noe fond vi. Vi holdt oss til byen og hver mann betalte sitt eget utstyr. På landsbasis artet det seg annerledes. Der var det først og fremst major Rieck som sørget for finansieringen. Han skaffet penger, og så var det major Hvoslef som reiste og organiserte det hele. Oberstløytnant Sverre satt i Oslo og var en slags topp. David Thue tror jeg var hans nestkommanderende. Og jeg vet jo at Hvoslef reiste rundt i hele Norge. Absolutt hele Norge, helt opp til Finnmark. Det vet jeg med sikkerhet, for det fortalte han meg uten at han sa hvor og hva han gjorde. Og da jeg i 1926 forlot Samfundsvernet og Sammenslutningen, visste jeg at dette apparatet fantes i Oslo og at det altså fantes en god del i Vestre Aker. Og jeg hadde siden ikke noen aktiv deltakelse i hele

affærene. Fra 1924 og oppover var det fremdeles visse tegn til uroligheter. Jeg kan godt huske at jeg ved flere anledninger hadde konferanser med politimester Grundt, og vi var enige om hvorledes vi skulle opptre. Og han var meget begeistret for vår organisasjon.

— Et demonstrasjonstog gikk utover Drammensvegen. Jeg fulgte med sammen med min kone. Så kom vi til Observatoriegaten. Der ved Universitetsbiblioteket der går en gate ned. Bak det gatehjørnet der stod rytterkonstabel Brekke, en stor, tjukk kavalerioffiser med en eller to ryttere til hest. Toget kom oppover, og ingen hadde vært i stand til å stoppe dem. Det var før vi var organisert. Det var omkring 1921, tenker jeg, eller 1922. Og så setter han sporene i hesten og ut i gata med tre ryttere. Og jeg skal si toget fikk fart på seg. Før det var gått tre-fire minutter var hele toget oppløst. Folk oppi gatene og vinduene og hang i takrennene og Gud vet hvor for å komme unna..

— Men det kunne blitt noe. Jeg har altså ikke personlig sett noe kamp, men at det foregikk og at det ble plyndret butikker og at man aldri kunne være helt sikker, det er sikkert.

— Jeg anså Samfundsvernet som en helt privat sak. Jeg sa ikke noe om dette her til mine militære overordnede, men jeg tror nok at de hadde mistanke om det. Sjefen for Hærens offisersskole, daværende oberst Tønnesen, han tror jeg nok fikk rede på det eller skjønnte det. Han var meget velvillig innstilt overfor meg. Jeg lånte jo til og med krigsskolens gymnastikksal for å instruere disse her. Vi måtte jo betale litt for det.

Dahl forteller at han skrev for økte forsvarsbevilgninger i avisene i 1934/35. Vi snakker litt mer om våpeneksperten og historikeren Skaar, grunnleggeren av Forsvarsmuseet. Om avdelingen i Halden som han kjente lite til. Om de mange jobbene han måtte ta for å fø familien.

—... Hvoslef var ingen god organisator. Hvoslef var ikke grundig i seg selv. Han var meget sympatisk. Jeg tror når han kom, så ble det nok gjort noe, men hvorvidt han satte det på papiret, det er pokker ikke godt å vi-

te...De hadde jo i stor arbeids hjelp. De hadde såvidt jeg vet en kontordame som Hvoslef hadde til disposisjon. Forresten, hun ville ikke være så forferdelig gammel. Hun var meget pen dame også...

Vi snakker om andre mulig gjenlevende. Så er mitt første besøk hos ham slutt.

Andre intervju med Dahl:

«— han som kom til meg var Thomas Olsen»

Et par uker senere er jeg hos ham igjen. Han vil heller ikke nå med en gang fortelle hvem som kom til ham og ba ham om å organisere det hele.

— Ja, det var endel skipsredere. Og jeg kan godt si at den som i grunnen stod bak, han som kom til meg, var Thomas Olsen... Men De vet, alle disse gutta kjente hverandre. De var jo sammen og spilte tennis og seilte og alt sånt no. Og da tok det ene ordet det andre, ikke sant? Dette er ganske sikkert begynt ved en seilerfest eller hva som helst, kan jeg tenke meg til — uten at jeg vet det. Det kom altså helt spontant gjennom en 3-4 av disse karene... Joch. Lehmkuhl,... han reiste til Amerika siden forresten... Jeg var selv ikke medlem av Fedrelandslaget, men jeg sympatiserte med dem, fordi at Nansen var jo formann, og Nansen var jo en som hadde stor sympati og aktelse over alt...

— Det var ikke noe lønninger. Jeg hadde en liten lønn på et par hundre kroner i måneden, men ellers så vet ikke jeg en eneste en som var lønnet i den såkalte Sammenslutning.

— Nei, jeg tror slett ikke at Rederforbundet som sådan var med, og jeg er slett ikke sikker på om Amerikalinjen som sådan var med, men at de ledende folk der var med, det er jeg sikker på. Og det samme var jo tilfelle med, ja jeg husker jo margarinfabrikkene og sånne. Men det var sjefene der som var med, ikke fabrikkene. Alle de jeg kjente var yngre personer, de var altså i 30-40årsalderen... Det er helt riktig, når du sier dette, husker jeg det. At Kjelstrup var pott og panne der for importen av våben, og han satt jo i departementet og

hadde kontakt med Generalfelttøymesteren og dannet dette firma som et slags skalkeskjul for det hele. Men dette firmanavnet det husker jeg også ikke, det tror jeg pokker ikke jeg kjente engang.

Vi snakker om medlemmer og ledere.

— Nei, altså, partiet Høyre hadde ikke noe med det å gjøre, og hverken personlig ved Høyres ledere eller ved deres penger kom de inn i bildet, men derimot er det ikke noen tvil om at de som først og fremst dannet sammenslutningen av 1923, at de aller fleste av de var Høyre-folk eller i hvert fall konservative, det er helt sikkert.

— Jeg spør om det ble opprettet bedriftsvern.

— Ja, det var jeg borti, men jeg var ikke borti å lave dem selv. Men det er nokså sikkert at det ble gjort. Jeg kan ikke si noen bestemt bedrift. Men jeg kan godt tenke meg at det hos noen av disse stifterne som selv var bedriftsherrer, at de laget noe sånt, det er jeg nokså sikker på.

Han mener at frimurerne ikke var med som frimurere, men at det var med folk som også var frimurere, det var det. Likeså fantes det folk som var med i Selskapet for Norges Vel, men bare som privatpersoner. Dahl mener Riiser-Larsen var en av lederne i Samfundsvernet.

— Vi hadde den gangen vet De, den typen av vernpliktige offiserer som hadde gått et år på krigsskolen. De kom senere ut i erhvervslivet og meget ofte som dommere eller i industri eller andre ting. De var jo ledere i og for seg, og dessuten hadde de den militære bakgrunnen. Så det var helt naturlig at nettopp den slags folk, for eksempel Aubert i Hydro, var med på dette her. Han var også med i Samfundsvernet, og sikkert ydet der Norsk Hydro den gangen adskillig med penger.

Jeg spør om det var direkte anti-facister i Samfundsvernets rekke.

— Nei, snarere tvert i mot. Jeg selv var nede i Rom og spiste middag hos vår minister Irgens den gangen. Og han sa: «Det er merkelig, man kan si hva pokker man vil om Mussolini, men etter at han kom her så er det blitt orden på tingene. Før hans tid var det ikke et og

huset der, og der var det ved siden av ovnspipa opp fra mitt soveværelse en ventilasjonspipe med luftegrind under taket. Så droppet jeg en koppertråd ned fra taket der som vi fisket inn og ned og inn på mitt rom og fikk et telefonapparat som stod i et kott simpelt hen. Det var ikke et militært apparat. Det var ikke en grønn militærtelefon. Jeg tror det må ha vært i 1924, 25, 26 en gang. Da var jeg en slags adjutant for ham. Såvidt jeg har forstått etterpå så hendte ingenting. Jeg tror ikke den telefonen ringte. Den var aldri i bruk til noe spesielt. Jeg oppfattet meg bare som en beredskapsdisponert mann, som skulle stå til hans disposisjon når det var et eller annet som skulle hende, for jeg oppfattet det som en sak som at han var i en eller annen stab som disponertes av politimesteren til forskjellig arbeid. Hva vi skulle gjøre, det står ikke helt klart for meg. Vi var aldri i noen møter slik at vi hadde stabsmøter. Jeg har inntrykk av at vi var, om ikke et perfekt apparat, så kan vi si at vi var en mulighet for å kunne opptrappes og bli en detaljstab hvis noe skulle skje. Men jeg tror ikke, på min sektor kom det i allefall ikke lenger enn til at det var en forberedelse til om noe skulle skje.

Jeg spør:

— Han mener du hadde en sentral stilling i rett og slett etterretningsvirksomheten.

— Hva mente han med etterretningstjenesten da?

— Overvåking av arbeiderbevegelsens ledere.

— Ja, rent generelt, når du sier det på den måten så er vel det korrekt, men jeg husker ikke navner i dag. Jeg husker at jeg fikk beskjed om å forsøke å få tak i adresser, og jeg var også ute å — la oss kalle det skygge da. Vi forsøkte å skaffe tak i de vaner de hadde med hensyn til å bevege seg i byen og så videre, hvor de gikk hen og det ene med det andre, men det ble aldri gitt noe skriftlig fra meg om det. Om jeg har snakket med ham om det, det er vel sannsynlig, men jeg kan altså ikke gi deg noen detaljer i bildet... Hvis jeg sier navn, sier Lian, Tranmæl, Madsen kanskje, men det er veldig tåket.

— Bodde alle disse karene her i nærheten?

— Nei, det gjorde de ikke. Jeg har inntrykk av at, jeg tipper at en del må ha bodd i Majorstuestrøket, for jeg husker noe om Bogstadveien og oppover og såne saker, men som sagt, det var aldri noen notater. Jeg oppfattet det vel som en tjeneste som det ikke skulle snakkes noe større om. Jeg har inntrykk av at dette døde hen etter hvert. Jeg vet det var telefonfolk i uniform som la opp disse sakene på taket. Så var det telefonfolk som kom og hentet denne saken. Det må ha vært før 1930, for da flyttet jeg. Jeg synes jeg husker at denne telefonen kunne han koble om slik at det ble direkte linje fra politimester hvis han ikke var til stede.

— Kan du fortelle litt mer om din rolle i det arbeidet?

— Det jeg skulle gjøre da, var for eksempel å undersøke når de gikk hjemmefra om morgenen, hvilken rute de gikk og hvilke kontorer de gikk til og hvilke eventuelle adresser de gikk til. Uten at jeg skulle gå så pass i detalj at jeg for eksempel hvis vedkommende gikk inn i en port, så hadde ikke jeg noe med å gå inn å få greie på hvilket menneske eller hvilken oppgang eller hvilket hus og så videre, hvilken person han søkte i dette huset. Det var ikke min oppgave, det var mer å holde den ytre historien der. Jeg gikk ut fra at, det er mer som jeg har fått greie på etterpå... man kan jo sy sammen en hel masse på sentralplanen hvis man får en del slike rapporter som dette her.

— Drev du på med det på heltid da?

— Neida, jeg hadde jo mitt studium å passe, og vi hadde forelesninger på bestemte tider. Det var kanskje ikke hver dag, og av og til kunne jeg ta meg fri hvis det var noe spesielt, men jeg har ikke inntrykk av at jeg fikk noe større beskjeder om at det og det skulle skje på det og det tidspunkt. Jeg hadde jo ingen betaling. Jeg tror ikke disse gutta ante at det var noe sånt i sving, fordi vi så jo på dem, og de snudde seg jo ikke påfallende på gata. Jeg var jo litt forbauset over hvor puslete og hvor lite imponerende disse gutta så ut rent legemlig sett, hvis du skjønner hva jeg mener med det. De var jo litt eldre enn meg, men det var ikke så fælt mye.

Arbeiderbladet

Statsstøtten til de hvite garder.

Quislings norske skyddskår legaliseres også av venstre.

Den private bevegning av overklassen skal skje på offentlig bekostning.

(Forts. fra 1. side.)

bestående av en kystvakt og en landvakt, til avløsning av det nuværende aktive militære forsvar. Dette forslag blev fremlagt for stortinget ved dets sammentreden i januar 1932, og har således ikke vært forelagt ved noe valg.

Det siste Quislingske prosjekt.

Et annet nytt forslag av stortinget er forsvarsminister Quislings opskrivende forslag om opprettelse av et norsk skyddskår etter tysk mønster under navn av Ledingen. De forsøk som hittil har vært gjort på å skape væbnede hvite garder, uten annet økonomisk grunnlag enn privat bidrag, er brutt sammen. Dette gjelder den såkalte «Samfundshjelpen», Pistolklubbene, Kampundsværnet o. fl. lignende fascistiske organisasjoner innenfor den reaksjonære overklasse. Skulle det lykkes å reise bevegelsen igjen, var det nødvendig å skaffe et bedre økonomisk grunnlag. Og så overmodige er man blitt i de ledende fascistiske kretser under det nuværende styre, at de har gått til staten med krav om offentlig bidrag til sine private borgerkrigskompanier.

Forlaget er meget omhyggelig kamouflert som en forsvars-

svrig trengt helt i bakgrunnen under valgkampen i 1930. Samtlige borgerlige partier førte sin valgkamp som et felles stormangrep på arbeiderpartiet, dels på grunnlag av partiets prinsipielle program, dels gjennom skremsler og falske beskyldninger av de forskjelligste slags. Militærspørsmålet druknet ganske i larmen fra denne hørslede agitasjon.

Det eneste forsvarlige vil derfor være å utsette behandlingen av den foreliggende proposisjon til over valgene i 1933. Dette kan skje uten å volde noen ulempe, hverken økonomisk eller militært. Etter komiteens innstilling skal dessuten den foreslåtte nyordning ikke tre i kraft før 1. juli 1934, og det ordinære budgett skal avpasses således at det sammen med overgangsuttgiftene ikke overstiger den samlede sum på dette budgett for 1931—32.

Stans millionrullingen!

I sin særinnstilling peker arbeiderrepresentantene på at alle de militære autoriteter, bl. a. general Holtfodt, general Bauck, admiral Berglund, admiral von der Lippe og flere, har uttalt sig mot en forsvarsordning som den foreslåtte, fordi en slik ordning ikke vil løse hverken hær eller

fljor, at den bevilgning som var foreslått bare kunde strekke til for opsettning av den første nøttralltetsvekt. For å gjøre resten av hæren mobiliseringsklar trengtes altså økede bevilgninger. Han går ut fra at de nødvendige forberedelser hertil og de nødvendige bevilgninger blir gitt i løpet av de første år. Hvis man ikke gjør det, sier han, må det gjøres ved forsætte store bevilgninger når situasjonen blir kritisk (altså når landet trues av krig).

Hvis vårt land skulde bli trukket inn i krig uten å ha gjort disse meget omstændige og kostbare forberedelser, det vil si uten å ha utbygget minnemannsorganisasjonen fra en nøttralltetsvakt til et virkelig krigsforvar, «kan vi komme i en alvorlig stilling», skriver kommanderende general, og tilføjer bl. a. «at krigsbegivenhetene kan komme til å utvikle sig så raskt at hæren må kastes uforberedt inn i kampen og ta følgerne av dette».

En friestes uvilkårlig til å spørre: Er da hele forsvarsordningen

bare et bedragr?

Under disse forhold er det forståelig at de militære myndigheter har søkt å skyve ansvar

Hvad blir det så ig forsvaret?

Stillingen i komiteen

Som nevnt følger lige flertall i komiteestateråd Quislings i noen få punkter i gjort enkelte forandring hadde således rettelser av en rekke raistillinger. Mot nerte endog de born at departementet må dette.

Den foreliggende sasjon har forutsatt utgift som nevnt på kronet. Disse utgift miteen foreslått t 32.9 millioner kroner altså ut til at det er besparelse på 1.1 mi Denne besparelse er ikke reell. Pengene utgiftene er bare militærbudgettet til på statsbudgettet.

Blandt utgifter a ført fra militærb 270.000 kroner til for er belastet kirkeged budgett. Arbeiderpa sentanter stemmer. kamouflering av utg det allikevel vedtas, beiderpartiets repres forskolene og for a kroner brukes til stø muner som opprett igangsetter almindt skoleundervisning v ler.

En lignende over giftene er foretatt f kers vedkommende, realiteten ikke er tal reise, men heller om komiteen har øket st lings utgiftsforlag.

Til ammunisjon opifører det borgerli millioner kroner. At sentantene heider et

Forsvarsminister Quislings forsøk på å få til offentlig støtte til de private halvmilitære organisasjonene som Samfundshjelpen, Samfundsværnet og pistolklubbene vakte raseri i arbeiderpressen.

— Hva var dine motiver for å ofre fritiden på sånt?

— Ja, det er jo nokså langt tilbake i tiden, men jeg kan nok kanskje si at det var vel, det var en urolig tid. Jeg likte ikke dette med kommunisme, og jeg hadde inntrykk av at de var, om ikke ute etter blod så etter en revolusjon på det tidspunkt. Når man hørte om det i borgerlige kretser så tenkte man på en blodig, væpnet revolusjon. Og det synes jeg ikke det var noen grunn til at man ikke skulle forsøke å hindre. Vi fikk ikke utlevert fotografier, det gjorde vi ikke, det er jeg helt sikker på. En helt annen sak er at man hadde bilde av disse folka fra møter og sånt forskjellig no' i avisene.

— Jeg har inntrykk av at jeg ikke skulle ha med selve troppstjenesten å gjøre. Om det var med vilje for at denne delen som jeg skulle ta meg av skulle være vekk fra der det var en masse mennesker, det kunne tenkes å ha sin betydning for arbeidet i en akutt situasjon. At man ikke var kjent av massen innenfor det hele, ikke sant? Jeg gjorde meg visse tanker om han telefonmannen som kom og la opp denne saken. Jeg spurte ham (lederen) om det også, tror jeg. Hvordan er disse telefonmennene som legger opp dette?

— Det skal ikke du tenke på, sa'n.

— Så der gikk det en synlig tråd tvers over på 200 meter. Jeg spør ham til slutt om det er noe han vil føye til med tanke på at dette skal publiseres.

— De forholdene med den splittelsen som man hadde akkurat ved disse situasjonene i Arbeiderpartiet med forskjellige sektorer med mer eller mindre militant opptreden. En militant front som de kanskje på visse tidspunkt hvis noe kommer opp har ingen mulighet for å kontrollere selv. Da må samfunnet ha en tilsvarende ting for å kunne holde en legal orden på saker og ting, at det ikke blir separatistiske organisasjoner i den ene eller den annen retning som griper inn og leder en ordenstjeneste, for ordenstjenesten må være nøytral i slike situasjoner. Vi har nok av synspunkter nu som man også på det tidspunkt hadde, det var ganske eksplosive tilstander. Vi hadde Menstadslaget, svenskene hadde

Ådalen. Det var nifse saker. Kanskje det kan være en liten bakgrunn for sånn som jeg ser det i dag. Om jeg så det på den måten den gangen, det kan jeg ikke garantere deg, men det er i grunnen alt jeg har å si.

Samtale med en menig

Diderik Heyerdahl forteller at han i 1916 var på Starum på militærøvelse. Der jagde de demonstrerende Kapp-arbeidere med løftede sabler. Nå bor han i Bygdø allé og er i 80-årsalderen, selvfølgelig.

— Men andre som var med det husker jeg nesten ikke. Jo, så var det en Briksdal. Men jeg hadde jo ikke annet å gjøre enn jeg gikk rundt med sånne innkallelser, jeg hadde både Industrigaten og Rosenborggaten og noe i Bogstadveien og sånt. Jeg hadde med å innkalle disse her når de skulle ha møter. Så hadde vi skyteøvelser nede på festningen da. Men, jo, så hadde vi skyteøvelser ute på, jeg husker ikke hva den øya heter ute i fjorden der. Ja, det er en sånn skytebane der enda. Der hadde vi skyteøvelser. Vi fikk utlevert sånne Brownings alle sammen. Men det var ikke noe opp-tøyer og sånt som vi deltok i. Vi var ikke utkommandert i noe slags virkelig krigstjeneste. Det var det aldri noe av. Så mitt viktigste gjøremål det var å fly rundt med innkallelser til disse møtene. Ja, jeg husker ikke riktig, men det kunne nok være en 5-6 ganger om året. Det var som sagt Dahl som var sjef for det, men jeg tror at Hvoslef var øverste sjef, han som senere ble forsvarsminister under Quisling. Og Dahl var liksom den som foretok den daglige ledelse. Men det ble jo aldri no bruk for oss.

— Jeg husker i 21 så byen ut som en befestet leir. Oppi brødfabrikken for eksempel, der var det full krigsberedskap og fullt opp av, ikke panserbiler, de hadde bare lastebiler den gang. De kjørte altså vognene gjennom byen med fullt av soldater og geværer og alt mulig. Og nedved Østbanen var det bygget et plankegjerdet tvers over så man ikke kunne komme inn i hallen uten tillatelse, og bak det plankegjerdet lå det gardister som hadde ordre om å skyte hvis det skulle bli forsøkt på noe.

— Jo, jeg tror vi betalte for pistolen. Tror vi betalte 60 kroner eller noe sånt. Ja, den er havnet på havets bunn. Jeg var nemlig på besøk på Sørlandet hos en venn av meg, og han var så uvenner med sin svigermor, truet med å skyte henne, og så tok hun denne pistolen og heiv uti fjorden der ved Tvedestrand. (Han ler hjertelig).

— Jeg har jo alltid vært sterkt politisk interessert og meget konservativ, så da dette her kom på så meldte jeg meg jo nesten med en gang. Og vel, det hendte jo ikke noe videre unntagen det at vi ble innkalt til øvelser på festningen og utpå — det ligger inn mot Nesodden der. Og der hadde vi skyteøvelser. Noe mere var det ikke igrunnen. Skyteøvelsene var ganske alminnelige. Vi skjøt på skiver nede på festningen og der ute, mer var det ikke. Vi hadde ikke noen militære øvelser eller sånt noe.

Han husker ikke at de hadde armbind. Husker ikke gatekampøvelser.

— Køller? Jeg hadde noen køller. Svarte lærkøller med en sånn stålfjær inni som når vi slo ut denne her så føk det ut en stålkule. Det hadde vi. Synd jeg ikke har gjemt den. Jeg hadde nokså militær bakgrunn. Mine forfedre både på farsog morsiden har vært militære.

Heyerdahl var ikke med i Fedrelandslaget, men i den frivillige militær opplæringen.

— Men jeg var medlem av NS fra 33-35. Men da gikk jeg ut. Quisling var jo gærn.

Jeg foretok også noen intervjuer i Bergen. Samfundsvernet holdt der skyteøvelser midt i byen på et loft i en bygning på Bryggen like ved Mariakirken. Det ble skutt mot sandsekker med Mauserpistolene. I Bergen var det først på 20-tallet flere store streiker, og Samfundshjelpen var aktiv med å organisere streikebryteri.

I småbyen

«— Jeg vil ikke si det.»

Edvard Vethe kommer fra Halden, men bodde senere i Oslo. I Halden var han lærer ved

latinskolen og underoffiserskolen. Han er født rundt midten av 1890-årene. Jeg har vært i Riksarkivet, og der er det materiale som viser at i 1929 skrev politimesteren i Halden et brev til Justis- og Politidepartementet, hvor han forklarer at det var en avdeling av Samfundsvernet på 150 mann i Halden. Jeg konfronterer Vethe med dette.

— Ååå, kanskje det, tallet har jeg ikke eksakt.

— Nei, men De kan fortelle litt om hvordan dette ble startet i Halden? Etter mye strev får jeg ham litt på gli.

— Ja, i Halden så tør jeg si at jeg hadde en nokså stor del av ansvaret for det.

— Hvordan fikk dere tildelt våpen, fikk dere det via Generalfelttøyimesteren i Oslo? Eller kom det via Fredrikssten?

— Der nu, sier han og ler. Her er De inne på ting som jeg nødig vil snakke meget om.

— Mauser 7.65 millimeter.

— Ja, sier han og ler virkelig hjertelig.

Hans kone deltar fra nå av i intervjuet, og forteller at Samfundsvernet, det startet hennes mann.

— Hvilke personer deltok?

— Ja, det var mesteparten av byens gode borgere som var med der til sist. Det var mange eldre. Det var vel sånn som tannlege Haug og Nordløff. Ja, Nordløff var kontorsjef i Saugbruks.

— Fikk dere våpnene via noen spesielt? spør jeg Vethe.

— Vi hadde jo visse forpliktelser, og jeg tør ikke si at vi alltid var så formelle som vi burde ha vært. Der måtte vi altså delvis da stole på at man hadde den rette æresfølelse.

— Men en gikk vel gjennom Irgens (politimesteren)?

— Hadde han rede på det da? spør hun.

— Ja, det hadde han, for det har jeg skriftlig, sier jeg.

— Hun fortsetter: Men de møttes hos hverandre i forskjellige kjellere og sånt noe og skjøt. Det vet jeg.

— Litt av poenget ved dette, begynner jeg, var vel å overvåke skal vi si, den radikale arbeiderbevegelsen i distriktet.

— Det er riktig, kommer det fra ham.

— Og Irgens rapporterte om avdelingene til Justisdepartementet.

— Han gjorde det, ja? Jo, efter en stund så visste jeg det. Men jeg vil jo si at jeg skulle gjerne ha visst litt mer på et tidligere tidspunkt.

— Visst litt mer om han hadde rapportert?

— Ja.

— Hvorfor informerte han ikke deg som den øverste lederen, da?

— Ja, det kunne være delvis min skyld fordi at jeg betraktet en del av dette for å være såpass stoff som man absolutt ikke skulle bringe videre enn til de som man kunne stole på hundre prosent. Og der var jeg kanskje litt for forsiktig.

— Irgens skriver i brev til Justisdepartementet at det er 150 mann i Halden. Navnene befinner seg i en pakke. Denne pakken oppbevares hos den øverste lederen av avdelingen. Og den skal kun åpnes når det absolutt er nødvendig.

— Det står ikke noen navn?

— Nei.

— Ikke navnet på lederen. Jeg går ut fra at det var Dem?

— Jeg vil ikke si det, sier han og ler.

— Så det fantes ingen sånn pakke altså?

Han ler igjen.

— Det er det vanskelig å svare på. Det er det at overfor politiet der så måtte jeg gi en masse høytidelige æresord.

— Hadde dere ofte møter?

— Nei, det vil jeg ikke si at vi hadde. Men vi hadde naturligvis sammenkomster. Det kan hende jeg er litt for forsiktig, fordi du skal huske på det at jeg var en av de første i visse distrikter som tok opp disse tingene.

— Men var det fra byens egen arbeiderklasse man ventet seg et eventuelt angrep?

— Ja, det tør jeg ikke svare på. Jeg sier at arbeiderklassen, de var forsiktige. Det var vel fordi at det var så mange som brukte å helle til den siden. Så var de så veldig kjekke og det var ikke grenser for hva de hadde vært med på og så videre. Og meget av det måtte jeg rett og slett sile ut.

— Var det personer som hadde foretatt seg bestemte ting?

— Ja, det var et par tilfeller, men det viste seg, jeg var så stygg at jeg undersøkte gjerne valøren av det, meget av det jeg fikk vite. Og noen ganger så slo det ikke til, så blir man forsiktig.

— Så du fikk opplysninger om at det foregikk ting i arbeiderbevegelsen som ikke stemte altså?

— Akkurat.

— For eksempel overdrivelser med henhold til at arbeiderbevegelsen hadde våpen.

— Ja, jeg trodde ikke noe større på det, for jeg trodde at vi var så pass orientert, internt der, men det var endel sånne opplysninger, og det var jo en form for forræderi.

— Provokasjon?

— Provokasjon. Jeg ble jo uvenner med en kar for livet i den forbindelse.

— Kontorsjefen på Saugbruks var jo en av dem som var betrodd. Var det medlemmer inne på selve bedriftene?

— Ja, jeg hadde jo en del. Jeg var jo lærer både ved underoffiserskolen der og latinskolen, så jeg kjente Halden godt. Så der kunne jeg tillate meg: den karen der er akkurat sånn og sånn. Han kan man betro littegrann, ikke for mye. Og så var det andre da som man kunne si at: Han er sikker. Det var ikke ofte, men det hendte. Og du vet at den graderingen der, det var ubehagelig å gå rundt med.

— Hvem var det som fant ut at akkurat du skulle lede dette?

— Tja, jeg vet ikke riktig hvem jeg skal si. Jeg hadde jo vært i forsvarsforeningen, var nok så ivrig der. Det tror jeg nok for enkelte spilte en viss rolle, og jeg hadde en meget eldre bror som var meget kjent i forsvaret, forsvarsforeningen. Han var generalsekretær der. Og jeg gjorde kanskje sitt til at de stolte på navnet.

— Hvem var det som var Deres nærmeste medarbeidere?

— Ja, jeg hadde for eksempel en kar som general Bryn. Han var offiser som De forstår, og var ytterst pålitelig. Vi var meget nære venner. Og så var det en del offiserer.

— Hvem var det du hadde kontakt med her i Oslo da?

— Ja, det var først og fremst en del offiserer.

— Fikk dere våpnene rett fra Fredriksten eller hva?

For ca 10 år siden inngikk jeg med samfundsvernets herværende avdeling en overenskomst, hvorefter jeg, naar jeg fant det nødvendig, skulde kunne erholde 130 mann til ekstraordinær polititjeneste. For samtlige disse blev der enkeltvis utfærdiget politibemyndigelse og et armerke med ordet "Politi" paatrykt. Disse bemyndigelser blev ikke overlevert de antatte, men blev lagt i en pakke, der blev forseglet og paaskrevet, at pakken ikke maatte aapnes eller politimyndigheten benyttes uten efter ordre fra politimesteren eller hvis han var satt ut av funksjon av hans stedfortreder.

Pakken blev overlevert stedets herværende samfundsverns chef til opbevaring paa et sikkert sted. Jeg fant det nærliggende og tjentlig at pakken blev opbevart paa politikammeret, da under situasjoner, hvor hjelpen maatte være paaskrevet, vilde kunne vanskliggjøre innkaldelsen av mannskapet.

Jeg fremholdt den gang at naar jeg traatte i samarbeide med avdelingen, var det ikke med denne som organisasjon, men at jeg gjør

Utdrag av brev datert den 15. februar 1929 fra politimesteren i Halden til Det kongelige Justis- og politidepartement.

— Nu må man jo være forsiktig, for at..., sier mannen, men blir avbrutt av fruen: Det spørs om du ikke var inne i Oslo og hentet et sted.

— Det var på Akershus det da, sannsynligvis, sier jeg.

— Jeg har nok vært der.

— Du hadde vel med Hvoslef å gjøre, sier hun.

— Jeg hadde nok en del med Hvoslef å gjøre.

— Og hadde et lite fordelingslager?

— Det hendte at jeg hadde et våpenlager ja.

Og vi kunne jo så lett i en liten by som kjenner hverandre så godt, utveksle sånne ting uten at det var risiko. Men jeg vil ikke si at jeg alltid følte meg så sikkert. Fruen legger til: De fortalte det ikke til sine koner. Men i Oslo var det nok mange koner som visste noe. — Han bekrefter at det var Mauserpistoler de hadde.

— Min linje var jo å komme på så god fot med

Vanlig medlem i Halden

Gabriel Hofgaard er i første halvdel av 80-årene, tidligere sjef for en bedrift. Studert i utlandet.

— Min linje var jo å komme på så god fot med

Hofgaard var visekonsul i mange år. Det var forresten også han som satte meg på sporet av første Haldens-informant.

— Hvis du sier den stand, eller den type mennesker som jeg svarte til, så kjente jeg vel nesten alle sammen, det gjorde jeg nok. Vi har jo vår veldig gamle klubb i Halden, fra 1786. Pen og hyggelig herreklubb altså, og der var jeg jo medlem helt fra jeg kom hjem, og jeg var jo da formann i direksjonen der, den klubben den tallet jo en god del.

— Samfundsvernet, kjenner du til det?

— Ja, ikke no større. Jeg var med altså i en slags pistolklubb før krigen, den revolveren har jeg forsyne meg liggende her ennå.

— En Mauser 7.65 antar jeg?

— Spør ikke hva det var. Det var en liten en.

— Jeg skulle likt å se den.

— Den kan du godt få se, jeg tror jeg husker hvor jeg har den, sier han og går ut i gangen. Han kommer ganske raskt tilbake.

— Jeg tror ikke det er noen kuler i den. Det er best at jeg ser etter, legger han til. Jeg leser serienummeret 396277. Han kommer inn etter å ha vært ute, og jeg spør:

— Har du skutt med denne?

— Ja, i gamle dager, ja, men det er mange år siden det. Den ble liggende her under hele krigen, og tyskerne fant den ikke. Ja, vi hadde litt øvelser da.

— Jeg har snakket med direktør Vethe, han bor i Oslo nå, han var leder for en stor organisasjon her i Halden som het Samfundsvernet, og den var på landsbasis også.

— Ja, det er muligens det samme, men det tør jeg ikke si, for det husker jeg altså ikke. Vi laget en slags pistolklubb. Men jeg husker ikke mer. De som var med var i grunnen de vi kjennte av mannfolk.

— Var det noen redsel for revolusjonen her i Halden?

— Nei, det var det ikke.

— Hvordan var synet på Arbeiderpartiet blant skal vi si gode konservative av byens borgere?

— Vi var jo ikke noe særlig begeistret for Arbeiderpartiet generelt sett. Det var vi ikke, men så ikke på det som noen trusel. Men jeg husker den gangen jeg var korporal i Garden i

1922-23, da var vi ikke sikre på om det skulle bli noe ugreie.

Etter disse intervjuene dro jeg til Gjøvik, og der traff jeg en kar som benektet å ha vært med i organisasjonen enda han stod i Generalfelttøymesterens protokoll over folk i hvis navn det var blitt bestilt pistol. Dette bestyrket meg i troen på at det var både A, B og C-medlemmer. Videre snakket jeg i Gjøvik mye med en mann som fortalte om herreklubben der i byen. Og om de personene som jeg visste sto på Samfundsvernets våpenlister. Men noe særlig interessant ble ikke Gjøvik-turen. Alle var døde der. Nå forlater vi intervjuene.

Del III: Var Samfundsvernet fascistisk?

Våpnet eller ei, mellomkrigstidens mylder av organiserte minoriteter inneholdt fascistiske elementer, slik som Leidangen. Men de var og ble minoriteter. Samfundsvernet kunne kanskje ha mellom 8000 og 12000 medlemmer. Dette bleknet mot medlemstallene i 20-årenes konservative folkebevegelse Fedrelandslaget. Men var Samfundsvernet fascistisk? Begrepet ble flittig brukt på organisasjonen fra arbeiderhold. Der oppfattet man den også som en mulig statskupp-reserve. Det er ikke lett å sette Samfundsvernet i fascistisk bås, slik Leidangen innbyr til. Noen av Samfundsvern-lederne gikk over i NS, men tall har vi ikke å vise til. Kontakt med internasjonale fascistiske organisasjoner er ikke mulig å påvise direkte, men Hjelpen hadde god kontakt med f.eks. «Technische Nothilfe» i Tyskland. Samfundsvernets ledende offiserer i Oslo hadde internasjonale kurser bak seg, men det forteller ikke om annet enn vanlig kulturpåvirkning. Men som på høyresiden ellers var vel begeistring for Hitler og Mussolini påtagelig i samfunnsvernet-kretser.

Et annet trekk er at Samfundsvernet synes å komme direkte ut av den nasjonale og konservative brede bevegelse i 1920-årene, en bevegelse som på mange måter er forløperen for de mer marginale, rent fascistiske grupperingene i 30-årene. Denne brede 20-årsbevegelse

Samfundsvernet innøver reglement i gatekamp.

Med håndgranater, maskingevær og bombekastere.

Innføring i råskapen på Vestheim pikeskole!

Har „vernet“ fått våben gjennom pistolforeningene?
Hverken politimester Welhaven eller generalfelttøymesteren har gitt kjøpetillatelse.

Oslo, 15. oktober. (AP): Det beryktede «Samfundsvernet», en av de frekkeste hvide garder som har vært oprettet her i landet, har nu i lengere tid undgått offentlighetens oppmerksomhet. Nu ser det imidlertid ut til at «vernet» vil utfolde en aktivitet som det er all mulig grunn til å gå nøle efter i sømmene.

I disse dager har «Samfundsvernet» ledelsen gitt ut et sirkulære til medlemmene om høstens «program». Innledningsvis heter det at organisasjonen nu i noen tid har ligget i dødvannet. Men eftersom Arbeiderpartiet fremdeles har et revolusjonært «program, trenger man «spealutdannelse» i en rekke «disipliner» og vernerne opfordres til «å ha sine egne åpne og kruttet tårer».

Sirkulæret er undertegnet av oberstløytnant Lars Dannevig. Et av de telefonnummer som står til disposisjon for troppene viser sig å tilhøre major Hvosle. Blandt de nevnte sirkulærer følger så et «øvelsesprogram» som bl. a. omfatter pistolskyting, skyting med bombekastere og skyting med «David og Bergmann», det vil antagelig si den

Endel citater viser med tilstrekkelig tydelighet hvorledes fascistungelen skal «verne samfundet». Det heter bl. a. «skytterlinje anvendes til sperring eller rensning av gater og plasser», og «bak den trappen der i dekning» som eksempel på troppsførers ordre.

I eksempler på meldinger heter det: «Storme barikaden der borle. Ild fra egne lag oppe på takene. — Det foregår ingen skyting for oss, når vi er kommet på ti meters hold, kaster samtlige håndgranater bak barikaden, hvorefter vi stormer den.»

Politimester Welhaven uttaler på A.P.s henvendelse, at Samfundsvernet i Oslo ikke er godkjent i hans tid. Heller ikke har organisasjonen fått noen våben gjennom

politiet, men det er ingen ting i veien for at medlemmene kan ha skaffet sig dem gjennom private pistolklubber. Naturligvis er det ikke gitt tillatelse til kjøp av maskingevær og bombekastere, sier politimesteren.

Også generalfelttøymesteren, oberst Engelstad, benekter at Samfundsvernet hos ham har fått tillatelse til kjøp av våben. Men en bombekaster kan man jo lage sig selv, sier obersten. Det er en enkel affære.

— Men ammunisjon?

— Det spørsmålet står fremdeles ubesvart. Distrikstollinspektøren i Oslo har ikke merket noen tegn på regulær import av våben, men det er naturligvis ikke utelukket at smugling kan ha funnet sted ved at våben er forstuet i emballasje o.l.

Fremtiden 15. okt. 1935.

Fremtiden fra 15. oktober 1935 avslører, gjennom Samfundsvernets utsendte sirkulære til sine medlemmer, at organisasjonen fremdeles er i full aktivitet med omfattende militær trening på sitt program.

sen hadde så og si sin væpnede fløy i Samfundsvernet, mens 30-årsfascismen hadde sin væpnede fløy i Leidangen. Disse fløt nok noe over i hverandre etterhvert, men må betraktes som to relativt selvstendige apparater.

Samfundsvernet, så vel som Leidangen forstod seg selv som runnet av gode, norske folkevæpningsrøtter tilbake til rifleringens tid. For den eldre generasjon av samfunnsvernere var nok direkte erfaringer fra 1884 og 1905 impulser bak aktivismen. Samfundsvernet var for disse mer enn forsvar mot plyndring. Den var kan hende også et vern om konstitusjon og parlament. Trodde de dette selv?

Hvorfor ble da ikke denne «Stabbursgarden» større enn den ble? Jeg vil våge et svar på et slikt kontrafaktisk spørsmål: Det fantes ikke en eneste rødegardist å skyte på! Hvoslef skulle selv ifølge et internt notat i Justisdepartementet ha sagt 3/11 1932 at «han trodde heller ikke at det fantes noen virkelige våpenlagre for kommunistene eller at de hadde røde garder i større utstrekning, bortsett fra ordensvernene, som neppe er synderlig farlige».

Det var altså den borgerlige siden i norsk politikk som i en periode var forberedt på å skyte mot arbeiderne for å hindre et systemskifte. Da dette skiftet kom i 1935, var det sterke krefter som var forberedt på alt, også bruk av bombekaster og maskingevær. Vi

lærer på skolen om hvilket voldsklima det var her i landet da arbeiderbevegelsen for alvor tok fatt på sitt arbeid gjennom landets styrende organer. Den norske revolusjonen ble ublodig. De væpnede ble holdt i beundringsverdig sjakk selv i en periode med stadig skiftende regjeringer. At det ble en Venstre-regjering som kom til å legalisere Samfundsvernet, kan vi spekulere over. Interessant er det imidlertid at det slett ikke virker som departement og politikere, unntatt arbeiderpartiene, var særlig redd organisasjonen som en mulig antidemokratisk kuppreserve. Var det kanskje fordi den bleknet mot de ressursene som stod til myndighetenes disposisjon gjennom det militære? Var man på borgerlig side så sikker på at et eventuelt unnaksregime kunne basere seg på det militæres bajonetter? Det er skrevet undersøkelser av Samfundshjelpen, Leidangen og Fedrelandslaget. Det er også skrevet om den militære beredskapen mot indre uro. Tusener av spesielt pålitelige soldater ble ført opp på egne lister over personell som man kunne stole på i konfrontasjoner med revolusjonære. Det norske samfunn hadde altså denne reserven i bakhånd. Samfundsvernet var det sivile samfunns beredskap mot indre uro, en reservearme som hadde et apparat klart. Et apparat som kunne trappes opp og eventuelt innordnes militærmakta.

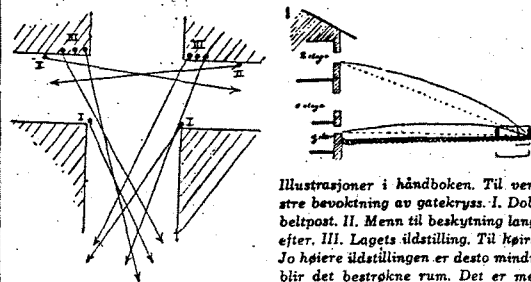
Eivind Karsrud

I 1935 var Samfundsvernets virksomhet og debatten omkring organisasjonen stilnet mye av. Men Arbeiderbladet kunne 16. oktober konstatere fornyet aktivitet i organisasjonen og bladet siterer fra utsendt sirkulære til medlemmene hvor disse oppfordres til «å holde øinene åpne og kruttet tørt!». Årsaken til at beredskapen skulle holdes oppe var at Arbeiderpartiets prinsippprogram fremdeles var revolusjonært og faren for kommunistisk undergravingsarbeid understøttet av den kommunistiske internasjonale, fremdeles var tilstede.

1. Samfundsvernet driver regulære våbenøvelser.

Høstens program omfatter pistolskytning, sambandstjeneste og skytning med bombekaster og maskingevær.

Ny håndbok i gatekamper utsendt til medlemmene. - Hvor får vernet sine våben fra?

Illustrasjoner i håndboken. Til venstre bevakning av gatekryss. I. Dobbeltpost. II. Mann til beskytning langs efter. III. Lagets idstilling. Til høire: Jo høiere idstillingen er desto mindre blir det bestrøkte rum. Det er med andre ord «sikreres» å skyte fra kjelleren enn fra annen etasje.

Det har i lang tid hersket en viss «stillehet» omkring Samfundsvernet, men nu later det til at vernet har fornyet sin virksomhet i betydelig grad. Nettop i disse dager har vernet ledelse sendt ut til medlemmene et sirkulære om høstens program, som inneholder ting av tildels opsigtsvekkende art.

I hovedskrivelsen gis det innledningsvis beskjed om tilstanden i vernet og det konstateres her at det

«både hvad angår organisasjon og instruksjon har gjort sig gjeldende en merkbar reaksjon i forhold til de nærmest foregående perioder. Årsakene her til kan ikke søkes i mangel på interesse». De utvises som rhoides for de r deres i makt. De an- Gertalis å grell di som laede i forst

Arbeiderpartiets program er fremdeles revolusjonært.

Det nevnes videre en del momenter som kan tenkes å ha innflytelse på dette forhold og det heter så:

«Men årsaken ligger også i en

bart, trenger spesialutdannelse i en rekke disipliner, likesom man også ber overveiet at (understrukket i sirkulæret) Arbeiderpartiets prinsipielle program fremdeles er revolusjonært, jfr. «Arbeiderbladet» av 13. og 15. august, les også Osloarbeideren av 17. august dette år.

Man vil også fremheve at det fremdeles er fare til stede gjennom det kommunistiske undergravingsarbeid, understøttet av den kommunistiske internasjonale. Om hvilke fremtidsmuligheter et sådant undergravingsarbeid byr på får man det beste inntrykk ved å lese Finn Halvorsens artikler fra Sovjet i «Aftenposten» primo september.

Det er derfor fremdeles oppfordring for alle vernere overensstemmende med vernet statsutt, til å holde øinene åpne og kruttet tørt!

De to sirkulære som er undertegnet av L. Dannevig, identisk med oberstløytnant Lars Dannevig, gir også beskjed om at oberstløytnanten

skritt videre er organisasjonens telefonnummer 11744 som i telefonkatalogen tilhører major Hvoslef.

Pistolskytning og skytning med bombekaster.

Med det sirkulære som vi her har omtalt vedlå «Øvelsesprogram for Osloavdelingen, høsten 1935». Dette program omfatter bl. a. følgende: Pistolskytning (25 skudd pr. mann) og foregår på «tidligere sted». De som eier Mauser-pistol medtar denne, og de øvrige får utlånt heter det.

Sambandsøvelser drives i gymnastikk salen på Vestheim pikeskole og i terrenget etter nærmere ordre. Næste søndag skal det etter programmet være skytning med bombekaster. Videre er det «Skytning med «David» og «Bergmann».

I tilslutning til denne mønse heter det:

«Husk at de som har utlevert disse uørdifulle våpen plikter å gjøre dette effektivt ved å holde sin ferdighet i orden. Kompanichefene må på forhånd ha uttatt skyttere, hvis det ennå er kompanier hvor våpnene holdes samlet.»

Videre er det oppført befalsøvelser på programmet en rekke kvelder på Vestheim pikeskole.

Det er videre direktiver for anmeldelser, fremmøte m. v.

Listen taler i grunnen for sig selv. Det skal bare for fullstendighetens skyld tilføies at gymnastikk salen ved Vestheim pikeskole er led av oberstløytnant Dannevig. Under de mystiske betegnelser «David» og «Bergmann» skjuler sig antagelig den automatiske Colt-pistol og den nye Colts mitraljøse, et par av de frykteligste håndvåpen vi har ved siden av «gangsterpistolen».

Ny håndbok i gatekamp.

Som kronen på verket er det utarbeidet et nytt reglement «Håndbok for troppsbefalene», som skal avløse håndboken av 1927. Og hvad slags håndbok er nu dette?

Et detaljert reglement i gatekamp!

Vi citerer vilkårlig valgt en del eksempler fra boken: Under avsnittet «lagets former»: «Skytterlinje anvendes til sperring eller rensing av gater og plasser» og under avsnittet «Sverm»: Lagsføringen tilsier f. eks.: «Bak den trappen ned bak trappen. Eller «Samling i portrummet der borte — Spring mars!» «Enhver løper så hurtig han

Oberstløytnant

Major

Etter politiloven å godkjenne slik ikke gjort her i såvidt mig bekjelligere. Jeg kje at Samfundsvern virksomhet på n — Det er jo mesteren som kjøp av våpen i rekommert at rekvirert våpen — Som jeg

Dannevigs bombekastere.

Han erkjenner at den utlånte bombekaster er benyttet av Samfundsvernet.

Mens den var utlånt til eksperimenter

Fra oberstløytnant Dannevig har vi mottatt nedenstående etter at det har vært offentliggjort i et par andre aviser:

Jeg har hittil tidd stille til arbeiderpressens og «Dagbladets» mange angrep på mig.

Overfor de stadig gjentatte misvisende påstander skal jeg kort opplyse:

- 1) Jeg har overfor «Dagbladets» under telefon samtale kun meddelt at jeg som medlem av og formann i bombekasterkommisjonen under verdenskrigen har laget bombekastere, ikke at jeg har laget slike nu.
- 2) Jeg har ikke fått utlånt bombekastere under falske forutsetninger.
Jeg har av generalfelttøimesteren fått utlånt vår gamle konstruksjon — bombekaster nr. 2 — for om mulig å redde den konstruksjon fra kassasjon.
Jeg har lagt meget arbeid i denne sak gjennom lengre tid, har ikke på noen måte lagt skjul på min eksperimentering, og har nådd et godt resultat.
- 3) Jeg har under dette arbeid benyttet anledningen til å orientere enkelte vernevernere i bruk av våbnet.

Da Oslo-avdelingen er anerkjent gjennom justisdepartementets skrivelse av 14/2 1929, og gjennom den på-

følgende stortingsbeslutning, anser jeg det ikke alene som min rett, men som min plikt å orientere vernevernere og arméens våben.

Oslo den 25. oktober 1935.

Ærbødigst

Lars Dannevig.

Det som i første rekke interesserer offentligheten i denne sak, er at oberstløytnant Dannevig, som er chef for Samfundsvernets Oslo-avdeling, fra armeens depot faktisk har fått utlånt bombekaster. Hvis man ikke vil dra generalfelttøimesterens sannhetsskjærighet i tvil, er det også på det rene at herr Dannevig ikke har gjort generalfelttøimesteren oppmerksom på at han aktet å «benytte anledningen» til også å «orientere» samfundsvernets medlemmer om bombekasteren. At herr Dannevig dermed har fått utlånt bombekasteren under falske forutsetninger kan det neppe herske tvil om. Vi henviser til vår samtale med generalfelttøimesteren av 17. ds., hvor han klart og tydelig sier at han ikke har hatt det fjerneste kjennskap til at

Litteratur:

1. Johansen, Per Ole: «Arbeidervern og revolusjonsfrykt». I Tidsskrift for Arbeiderbevegelsens historie nr. 1. 1981.
2. Samme tidsskrift nr. 2. 1982. Temanummer om «Overvåking».
3. Gabrielsen, Bjørn Vidar: «Røde og Hvite garder i Norge». I Norsk militært Tidsskrift nr. 2. 1964.
4. Kontrast nr. 3 1966. Temahefte om fascisme.
5. Borgersrud, Lars, alias Ottar Strømme: «Den hemmelige hæren». 1978.
6. Gabrielsen, Bjørn Vidar: «Leidangen. En studie i frivillig norsk forsvar». Institutt for statsvitenskap. 1967. Universitetet i Oslo.
7. Johansen Sverre Bergh: «Norges Samfundshjelp. Konformisme og avvik». Institutt for statsvitenskap 1967. Universitetet i Oslo.
8. Christensen, Chr.: «Det hemmelige Norge». 1983.
9. Karsrud, Eivind: «Når du intet har å betale med», Tvangsauksjoner i Østre Toten i mellomkrigstida. Hovedfagsoppgave i historie 1981. Universitetet i Bergen.

Kilder:

1. Toten Museum, lydbånd nr. 937-1052. Intervjuer ved Eivind Karsrud.
2. Riksarkivet, Justisdepartementets Politikontr. Pakker ang. Samfundsvernet, Samfundshjelpen og Arbeidervernet.
3. Riksarkivet, uordnet del. «Register over kjøpere av våben». (G.F.M.)
4. Østre Toten Lensmannsarkiv, Toten Museum.
5. Riksarkivet, uordnet del, avdeling Forsvarsmuseet, «Notatbog». Utlånsprotokoll for våpen.
6. Aviser, gjenstander i privat eie samt Toten Museums fotoarkiv.

Innlegg i Arbeiderbladet fra 28. oktober 1935 av oberstløytnant Lars Dannevig som på den tiden var sjef for Samfundsvernets Oslo-avdeling. Innlegget kom etter at Dagbladet og arbeiderpressen hadde skrevet om en av forsvarets bombekastere som hadde blitt utlånt til våpenopplæring blant Samfundsvernets medlemmer.

T O T N

Årbok 1985